

PATRISTICA

PATRISTICS

Martiriul celor treisprezece monahi ortodocși din Cipru, 1231

— contexte și texte

arhid. Ioan I. Ică jr¹

Abstract:

The study is a documented discussion of the martyrdom of the thirteen Greek anti-unionist monks from Kantara Panagiotissa Monastery, Cyprus, killed and burnt in 19 May 1231 in Nikossia by the Frankish rulers of the Latin kingdom created in 1198 by the crusaders for resisting the attempts of liturgical Latinisation of the Orthodox Cypriots by the Latin Church by publicly condemning the use of unleavened bread in the Eucharist. Their martyrdom is presented on the complex historical background of the troubled ecclesiastical relations between the Orthodox and Latin hierarchies and jurisdictions in the context of the religious and confessional tensions generated by the crusader occupation and administration of Greek Orthodox territories and populations in Middle East in general, and in Cyprus in particular, through the forced submission of the Orthodox clergy under the jurisdiction of the Latin Church. The discussion is followed by the first Romanian translation of the dossier of the martyrdom of the thirteen Cypriot monks including the Greek Diegesis surviving in two Byzantine fourteenth century manuscripts, their confession of faith, an ancient Synaxarion note, a poem written by one of the martyred monks and a short unknown contemporary Greek history of the progressive rupture of the relations between the Latins and the Eastern Orthodox up to the Latin crusader occupation of East and the dramatic martyrdom of the Cypriot monks in May 1231.

¹ Arhid. Dr. **Ioan I. ICĂ jr.** este profesor la Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Email: ioan.ica@ulbsibiu.ro

Keywords:

Martyrdom of the thirteen monks from Kantara, Nikossia, Cyprus Anti-Unionism, Latin and Byzantine Empire, History of Cyprus, Orthodox Church under Latin jurisdiction.

I

Grupajul de texte comentate publicat într-un număr anterior al revistei a ilustrat dimensiunea mai puțin cunoscută de mărturisitor al Ortodoxiei a faimosului monah isihast italian Nichifor din Singurătate (1215/1220–1290/1300).² În contextul reprimării de către împăratul Mihail VIII Paleologul a adversarilor „unirii” de la Lyon din 1274, Nichifor a fost arestat la Athos în martie 1276 împreună cu confratele său Clement și adus la Constantinopol, de unde în septembrie a fost trimis la Ptolemaida sau Acra devenită în anii 1192–1291 (după cucerirea Ierusalimului cruciat de Saladin în 1187) capitala celui de-al doilea regat cruciat al Ierusalimului. Ținuți în arest și anchetați, cei doi monahi athoniți au avut cu legatul papal dominicanul Tommaso Agni discuții în contradictoriu pe temele controversate ale azimelor, adaosului „Filioque” și primatului, mărturisind cu curaj și intransigență poziția ortodoxă. În urma unui proces public ținut în decembrie 1276, au fost trimiși în Cipru unde au fost deținuți zece luni în așteptarea deciziei unui sinod care urma să aibă loc la Constantinopol. Legatul papal murind în septembrie 1277, cei doi monahi au fost rechemati prin ordin imperial la Constantinopol, unde vor fi judecați și exilați (până la moartea lui Mihail VIII în decembrie 1282). Când au fost trimiși în Cipru, monahii ortodocși au fost avertizați că dacă nu vor primi hotărârile sinodului constantinopolitan (prezidat de patriarhul unionist Ioan XI Vekkos) „vor fi predați să fie mistuiți în foc, cum au fost predați acolo focului și alții”.

Amenințarea autorităților cruciate din Acra făcea aluzie la un tragic episod care avusese loc în urmă cu o jumătate de secol și generase unde de șoc în lumea creștină a secolului XIII: martirizarea și arderea apoi pe rug a treisprezece monahi greci mărturisitori ai Ortodoxiei la Nicosia în 19 mai 1231. Cunoscut dintr-o serie de documente contemporane, precum și dintr-o lungă „povestire” cu caracter hagiografic, evenimentul necesită pentru o justă înțelegere situarea sa exactă în contextul său istoric. Acesta este cel al Orientului Apropiat latin³ apărut în urma primei Cruciade victorioase din 1096–1099.

² „Cuviosul Nichifor isihastul, mărturisitor al Ortodoxiei în veacul al XIII-lea”, *Revista teologică* 1 (2021), pp. 88-120

³ Cf. sintezele clasice ale lui R. Grousset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, 3 vol., Paris, 1934–1936, sau S. Runciman, *A History of the Crusades*, 3 vol., Cambridge, 1951–1954 (trad. rom. *Istoria cruciadelor*, I–III, Nemira, 2014–2015), și cele mai noi

Veniți la chemarea de ajutor a împăratului bizantin, confruntat cu ocuparea după 1071 a aproape întregii Asii Mici de turcii selgiucizi, și la apelul papei de a elibera Sfântul Mormânt, distrus în 1009 din ordinul califului fatimid al Egiptului, baronii francezi reușiseră, profitând de divizarea lumii musulmane din Orientul Apropiat într-o serie de emirate rivale, crearea câtorva state latine: comitatul de Edessa (1097–1144), comitatul de Tripoli (1109–1289), principatul Antiohiei (1098–1268) și, mai ales, regatul Ierusalimului (1099–1291). Primul regat latin al Ierusalimului a durat din 1099 până în 1187. Catastrofala înfrângere a armatei cruciaților de la Hattin (4 iulie 1187), în care însuși regele Guy de Lusignan a fost luat prizonier de către armatele capabilului sultan al Egiptului și Damascului, Saladin (1169–1191), a condus la căderea în 2 octombrie 1187 a Ierusalimului cruciat (apărat două luni cu curaj de Balian d’Ibelin). Portul Tyr, singurul rămas în mâinile cruciaților, a fost salvat de debarcarea marchizului Conrad de Montferrat revendicând coroana Ierusalimului. Saladin l-a eliberat atunci pe Guy de Lusignan, care a început în 1189 asediul celui alt important oraș-port fortificat din nordul Țării Sfinte, Acra (biblicul Akkon, Akka în arabă). Cucerit de cruciați în 1104, când a primit numele de Acra, iar după instalarea aici a cavalerilor ospitalieri ai ordinului „Sfântul Ioan Botezătorul” pe acela de Saint-Jean d’Acre, orașul-port fortificat din actualul golf Haifa, la poalele muntelui Carmel, devenit cu cei 25000 de locuitori al doilea oraș ca importanță al cruciaților din Palestina, se predase și el lui Saladin. Asediind Acra, Guy de Lusignan s-a văzut la rândul său asediat de una din armatele lui Saladin.

Salvarea a venit din partea Cruciadei a III-a decisă în urma ocupării în octombrie 1187 a Ierusalimului de către Saladin. În aceasta au plecat pe căi diferite cavaleri germani, francezi și englezi conduși chiar de împăratul german și de regii Franței și ai Angliei. Împăratul german Frederic I Barbarossa (1152–1190), plecat pe uscat, a murit însă în 10 iunie 1190 înecat într-un râu din Cilicia, iar armata germană s-a dispersat și întors. Regii Filip II August (1180–1223) al Franței și Richard I Inimă de Leu (1189–1199) au ajuns pe mare la Acra și au pus capăt în iulie 1191 asediului Acrăi, a cărui garnizoană musulmană care se predase a fost masacrată de cruciați o lună mai târziu. Câteva zile după recucerirea Acrăi — care avea să devină pentru încă o sută de ani (până în mai 1291) noua capitală a Regatului latin al Ierusalimului redus la câteva orașe de coastă —, regele Filip August s-a întors în Franța lăsând o parte din armata sa sub conducerea lui Richard Inimă de Leu să recucerească Ierusalimul. În ciuda victoriilor asupra armatelor lui Saladin, în urma cărora a ajuns la doar câțiva kilometri de el, Richard n-a reușit recucerirea Orașului Sfânt. Încheind în septembrie 1192 un acord cu Saladin, care recunoștea latinilor coasta de la Tyr la Jaffa, garanta libertatea pelerinajului creștinilor la Ierusalimul musulman, regele englez a plecat și el în octombrie spre casă.

În aprilie 1192 sfârșise prin a accepta voința comună a marilor baroni de a avea drept rege pe salvatorul Tyrului, capabilul marchiz Conrad de Montferrat (asasinat însă în aceeași lună), instalându-l pe Guy de Lusignan (1160–1194) rămas fără țară cu titlul personal de rege latin al Ciprului.⁴

În mai 1191, în drum spre Acra, câteva nave din flota lui Richard, care făcuseră o escală la Limassol, au fost reținute de trupele aventurierului bizantin Isaac Comnenul (1155–1195). Guvernator rebel al Armeniei, acesta reușise în 1184 să pună stăpânire peste provincia bizantină a Ciprului, proclamându-se împărat, dar comportându-se violent și brutal mai degrabă ca un tiran. Cruciații englezi au debarcat și în câteva zile au cucerit insula. Nedorind să păstreze pentru sine noua cucerire, Richard a vândut insula ordinului cavalerilor templieri; aceștia și-au instalat o garnizoană în Nicosia iar de Paștele anului 1192 i-a masacrat pe locuitorii greci la vestea unei tentative de insurecție pentru a-i forța să părăsească citadela orașului. În aceste condiții, templierii au retrocedat insula lui Richard, care în 1192 i-a cedat-o lui Guy de Lusignan, rămas fără regat.

Guy s-a instalat în Cipru împreună cu trei sute de cavaleri și două sute de scutieri cruciați care-și pierduseră posesiunile din Palestina în urma cuceririlor lui Saladin. Guy murind în aprilie 1194, a fost urmat de fratele său, Amaury II de Lusignan (1195–1205), organizatorul noului stat latin din Levant. Pentru a fi recunoscut, Amaury a negociat în 1196 cu papa Celestin III crearea la Nicosia⁵ a unei arhiepiscopii latine cu trei episcopi latini la Pafos, Limassol și Famagusta. A negociat și cu împăratul german obținând în 1196 de la Henric VI de Hohenstaufen pentru sine și urmașii săi titlul dinastic de rege al Ciprului (membrii familiei nobiliare franceze Lusignan vor stăpâni insula până în 1489). Cruciații germani adunați în Italia de sud au debarcat în septembrie 1197 la Acra și au cucerit Sidonul și Beirutul, refăcând continuitatea teritorială între Acra și Tripoli, dar la auzul morții lui Henric VI la Mesina s-au întors. Prin căsătorie, Amaury II a devenit în 1197 și rege al Ierusalimului cu capitala la Acra, după moartea sa în 1205 cele două regate separându-se din nou. Fiul său, Hugo I de Lusignan (1195–1218), ajuns rege la zece ani, a murit la doar 23 de ani, lăsând tronul fiului său, Henric I de Lusignan (1217–1254); acesta din urmă având doar nouă luni, regatul latin al Ciprului a fost condus de puternicii baroni ai Beirutului latin din familia d'Ibelin, Phillipe (1218–1228) și Jean (1228–1232). În iulie 1228, împăratul german Frederic II de Hohenstaufen, excomunicat de papă, dar ajuns în 1225 prin căsătorie rege al Ierusalimului, a debarcat la Limassol și apoi la Acra în fruntea Cruciadei a VI-a, reclamând suzeranitatea celor două regate. În

⁴ Cf. L. de Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, 3 vol., Paris, 1861–1865, și P. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191–1374*, Cambridge, 1991.

⁵ În 1208 au început aici lucrările de construcție ale monumentalei catedrale gotice în stil francez Sfânta Sofia, sfințită în 1226, locul de încoronare a regilor Ciprului, devenită după cucerirea otomană din septembrie 1570 până astăzi moscheea Selimiye.

loc să-i atace pe musulmani, a obținut la capătul a cinci luni de negocieri cu sultanul ayyubid al-Kamil semnarea în februarie 1129 a acordului de la Jaffa. Prin acest tratat francii reocupau pașnic Ierusalimul, Nazaretul și Betleemul, Ierusalimul fiind recunoscut oraș sfânt comun pentru ambele religii. În 17 martie 1229, Frederic s-a încoronat laic rege al Ierusalimului, dar, refuzat de patriarhul latin și de templieri ca fiind excomunicat de papă, s-a retras la Acra și ulterior în Europa (conflictul său cu papalitatea culminând în condamnarea sa definitivă în conciliul de la Lyon din 1245). Ierusalimul avea să fie recucerit pentru islam în 1244 de triburile din Asia Centrală ale khwarizmienilor.⁶ Comportamentul autoritar al lui Frederic II a condus la izbucnirea în Cipru și Acra a unui îndelungat război civil purtat în anii 1229–1234 între partizanii împăratului german și baronii locali conduși de Jean d’Ibelin († 1236), susținători ai lui Henric I de Lusignan, pe care de Paștele anului 1233 l-au declarat major și în stare să-și înceapă domnia. În 1247 papa Inocențiu IV a pus regatul Ciprului sub protecție pontificală directă dezlegându-l de legăturile de suzeranitate cu Imperiul Romano-German.

Instalarea în Ciprul ortodox a unui regat cruciat și a Bisericii latine a avut drept efect deteriorarea rapidă a situației venerabilei și mult încercatei în istorie Biserici Ortodoxe din insulă.⁷ Recunoscută autocefală încă de Sinodul III Ecumenic din 431,

⁶ Gest care a declanșat plecarea regelui Franței, Ludovic IX cel Sfânt, în Cruciada a VIII-a încheiată catastrofal în Egipt cu regii Franței și ai Ciprului Ludovic IX și Henric I de Lusignan făcuți prizonieri și eliberați după plata unei enorme răscumpărări. Ludovic IX a rămas între 1250 și 1254 în Acra încercând să-i împace pe baronii aflați ei înșiși într-o cronică anarhie cu ordinele cavaleștești stat în stat și cele câteva orașe pradă rivalităților comerciale ale republicilor italiene.

⁷ Pentru istoria Bisericii Ortodoxe din Cipru în general și în perioada „francocrației” cu bibliografii, a se vedea: J. Hackett, *A History of the Orthodox Church in Cyprus from the Coming of the Apostles Paul and Barnaba to the Commencement of the British Occupation (AD 45–1878)*, Londra, 1901; articolul „Chypre”, *Dictionnaire de théologie catholique* II/2, 1910, col. 2425–2449: „Église grecque” și col. 2449–1499: „Église latine” (A. Palmieri); H.-J. Magoulias, „A Study in Roman Catholic and Greek Orthodox Relation on the Island of Cyprus between the Years AD 1196 and 1360”, *The Greek Orthodox Theological Review* 10 (1964), pp. 75–106; J. Gill, „The Tribulations of the Greek Church in the Island of Cyprus, 1196–c. 1280”, *Byzantinische Forschungen* 5 (1977), pp. 73–93; M. Efthimiou, *Greeks and Latins on Cyprus in the Thirteenth Century*, Brookline, MA, 1987; N. Coureas, *The Latin Church in Cyprus, 1195–1312*, Aldershot, 1997 (cap. V despre relațiile dintre Bisericile latină și greacă, pp. 251–317); M. Stavrou, „La situation ecclésiale des régions grecques sous la domination latine au temps des croisades”, în *Catholiques et Orthodoxes. Les enjeux de l’uniatisme dans le sillage de Balamand*, Paris, 2004, pp. 29–66; *Cyprus. Society and Culture, 1191–1374*, ed. A. Nicolaou-Konnari și Ch. Schabel, Brill, 2005; precum și recente serii de documente editate și traduse de profesorul Ch. Schabel din Nicosia: *The Cartulary of the Cathedral of Holy Wisdom of Nicosia*, 1997; *The Synodicum Nicosiense and Other Documents of the Latin Church of Cyprus, 1196–1373*, 2001; *Bullarium Cyprium. Papal Letters Concerning Cyprus*, vol. I: 1196–1261; vol. II: 1261–1314,

aceasta reușise să supraviețuiască asalturilor devastatoare ale islamului. Insula fiind reintegrată în Imperiul Bizantin în 965, își refăcuse o structură ecleziastică cu paisprezece episcopii și a cunoscut o importantă înflorire a vieții monahale (legată de mănăstirile Kykkos și Machera înființate în anii 1100 și 1185). În 1155 suferise cruzimile atacului aventurierului cruciat Renaud de Châtillon, iar în 1192 pe cele ale templierilor.

Instalarea în Cipru a unei părți a baronilor franci din Palestina deposezați de Saladin și a unei părți a clerului latin din Orientul cruciat a adus cu sine în mod inevitabil și impunerea în insulă a regimului eclezial „normando-cruciat” (V. Peri). Aplicat în sudul grecesc al Italiei la ocuparea sa de către normanzi în 1030–1071, acesta însemna acceptarea practicării ritului bizantin în schimbul subordonării clerului ortodox jurisdicției ierarhiei latine. Propriu statelor cruciate latine din Orientul Apropiat după 1099, acest regim a fost oficializat după cucerirea în 1204 a Constantinopolului de Cruciada a IV-a de Conciliul Lateran IV în 1215 (canonul 9)⁸. În 1196, papa Celestin a creat la Nicosia o arhiepiscopie latină cu trei scaune episcopale sufragane, cei paisprezece episcopi greci fiind supuși arhiepiscopului latin aflat sub jurisdicția directă a papei. Bătrânul arhiepiscop Sofronie murind în jurul anului 1202, iar Constantinopolul fiind cucerit în 12 aprilie 1204 de cruciați, episcopatul grec a primit din partea regelui Amaury de Lusignan permisiunea de a alege un nou arhiepiscop în persoana episcopului Isaia de Lydda. Confirmarea sa a fost cerută și obținută în iunie 1209⁹ din partea sinodului patriarhiei ecumenice reconstituite de împăratul Teodor Laskaris la Niceea în martie 1208 în jurul noului patriarh Mihail IV Autoreianos (1208–1214). O modificare esențială a acestui regim de coexistență a venit însă în urma acordurilor de la Limassol și Famagusta din 1220 și 1222 — ratificate în 1223 de papa Honorius III — dintre baronii și clericii latini din Cipru; acestea au consacrat regimul de segregare politico-economică și religioasă a insulei între o Biserică feudală latină, seniorială, redusă numeric, dar bogată și dominantă, și Biserica populară ortodoxă, aservită și sărăcită, tolerată, a grecilor majoritari. Proprietățile Bisericii grecești reveneau de drept clerului latin, numărul episcopatelor a fost redus de la treisprezece la patru (Nicosia, Pafos, Limassol și Famagusta), dar titularii lor n-aveau voie să aibă reședința în aceste orașe, unde fuseseră instalați episcopi latini, cărora le datorau supunere; erau tolerați și ritul ortodox acceptat dacă le prestau jurământ de fidelitate, altfel erau expulzați, statutul lor devenind astfel acela al unor vicari ai episcopilor latini.

2010; *Bullarium Hellenicum. Pope Honorius III's Letters to Frankish Greece and Constantinople (1216–1227)*, 2015.

⁸ Cf. B. Hamilton, *The Latin Church in the Crusader States. The Secular Church*, Variorum, 1980.

⁹ V. Laurent, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople IV, 1208–1309*, Paris, 1971, nr. 1210.

Arhiepiscopul Neofit a fost depus și nevoit să se exileze, pentru că, în conformitate cu canonul 9 al Conciliului Lateran IV¹⁰, existența unor ierarhii ecleziastice paralele era interzisă. Clericii greci rămași în insulă au trimis o delegație la Niceea să ceară sfat cu privire la condiția supunerii prin jurământ față de autoritatea Bisericii latine. Într-o primă epistolă către ciprioți scrisă în iunie 1223¹¹, noul patriarh ecumenic Germanos II (1223–1240) arată că la început sinodul a fost înclinat să accepte prin „economie” supunerea cerută pentru a păstra integritatea comunității ortodoxe. Dar, în fața indignării grecilor ortodocși exilați din Constantinopolul latin, a revenit asupra deciziei interzicând orice fel de act de supunere față de episcopii latini și papă. Aceeași intransigență canonică și rezistență ortodoxă a fost recomandată de Germanos II și într-o a doua scrisoare către ciprioți din iulie 1229¹², în care toți preoții care depun jurământ de supunere episcopilor latini sunt excomunicați. Dintr-o scrisoare trimisă la începutul anului 1232 de arhiepiscopul Neofit împăratului de la Niceea Ioan III Vatatzis¹³ îl vedem pe arhiepiscopul ortodox întors în insulă practicând o politică de acomodare cu autoritățile politice și ecleziastice latine și denunțând în termeni vii ca imixtiuni inacceptabile apelurile patriarhului Germanos II la rezistență antilatină.

În 1240 intransigența față de ortodocși cerută de papa Grigorie IX (1227–1241) a condus la autoexilarea în masă a ierarhiei și clerului ortodox în Cilicia Armeană. Realist, arhiepiscopul latin Eustorge n-a aplicat măsurile extreme de latinizare totală recomandate de Grigorie IX. Preocupat de deteriorarea situației din Orientul Apropiat și de invazia mongolă, papa Inocențiu IV (1243–1254) a revenit la o politică de conciliere. Arhiepiscopului Neofit și clerului ortodox li s-a permis revenirea în insulă, iar acesta a cerut subordonarea sa canonică direct papei. Propunerea s-a lovit de opoziția înverșunată a arhiepiscopului latin Hugo Fagiano (1250–1267). Neofit murind, Inocențiu IV a permis și confirmat în 1251 alegerea noului arhiepiscop grec Germanos Pesimandros, instalat de cardinalul legat Eudes după ce el și sufraganii săi au prestat jurământ de fidelitate și ascultare față de Biserica Romei. Acest statut de autonomie recunoscut ierarhiei grecești din Cipru n-a supraviețuit însă morții lui Inocențiu IV. Tracasat de Hugo și excomunicat pentru că a refuzat citațiile la tribunalul său, arhiepiscopul Germanos cu cei trei sufragani ai săi a plecat la Roma, unde după un lung proces papa Alexandru IV (1254–1261) a tranșat cauza. Lui Germanos i s-a recunoscut pe viață titlul personal și prerogativele de arhiepiscop supus direct Romei, dar printr-un lung decret special din 9 iulie 1260 (*Constitutio Cypria*)¹⁴ Biserica greacă din Cipru a fost pusă sub

¹⁰ Cf. diac. Ioan I. Ică jr, *Canonul Ortodoxiei. Sinodul VII Ecumenic. 2. Definind dogmatic Orthodoxia (815–1351)*, Deisis, Sibiu, 2020, p. 712.

¹¹ PG 140, 601–613. *Regestes*, nr. 1234. Traducere în numărul viitor.

¹² PG 140, 613–622. *Regestes*, nr. 1250. Traducere în numărul viitor.

¹³ Editată de Sp. Lambros, *Neos Hēllēnomnēmōn* 14 (1917), pp. 41–43.

¹⁴ PG 140, 1533–1560.

jurisdicția directă a arhiepiscopului latin al insulei, pierzându-și pentru trei secole orice autonomie, dar păstrându-și identitatea ligurgică prin recunoașterea condiționată a ritului ortodox. Prin aceasta însă Biserica greacă din Cipru s-a pus într-o situație de schismă față de Bisericile Ortodoxe, și în primul rând față de Patriarhia Ecumenică, care din 1260 și până în 1571 a rupt comuniunea cu ierarhia greacă cipriotă.¹⁵ Fapt simptomatic, Biserica Ortodoxă a Ciprului își va redobândi independența jurisdicțională și un nou arhiepiscop grec în comuniune cu Patriarhia Ecumenică abia după sângeroasa cucerire a insulei de către otomani în toamna anului 1570.

Dacă ierarhia cipriotă era înclinată spre realizarea unui compromis realist cu autoritățile ecleziastice latine, mănăstirile și monahismul erau în schimb centre de rezistență pasivă sau activă față de dominația religioasă latină încurajând poporul în refuzul acestuia și fidelitate față de Ortodoxie. Un exemplu elocvent în acest sens și în același timp o mărturie a animozității confesionale dintre ortodocși și latini existente în Levantul latin în urma cruciadelor este tragicul episod al martirizării a treisprezece monahi greci la Nicosia în 19 mai 1231 de autoritățile latine de ocupație.

Semnalat pe scurt într-un șir de documente și mărturii contemporane, evenimentul ne este cunoscut dintr-o amplă „povestire” (*diēgēsis*) al cărei text ne-a parvenit în două manuscrise copiate în secolele XIV — *Parisinus graecus* 1335, ff. 311–320v — și XV (mai exact în 1426) — *Marcianus graecus* 575, ff. 354v–361v. Miscelaneu patristice și canonice, cele două manuscrise, parizian (ff. 221–334) și venețian (ff. 264–398)¹⁶, copiază în secțiunea lor finală un grupaj similar de texte de polemică antilatină bizantină, ultimele având legătură cu Ciprul secolului XIII: o selecție de epistole fotiene culminând cu textul faimoasei „enciclice” antilatine din 867, două tratate antilatine ale episcopului Nicolae al Metonei († 1166): unul împotriva lui „Filioque”, altul împotriva azimelor, cele două scrisori antilatine din 1054 ale patriarhului Mihail Kerularios († 1058) către patriarhul Petru al Antiohiei și actul sinodal din 1054, scrisorile patriarhului Germanos II (1223–1240) către ciprioți și corespondența cu papa Grigorie IX, toate încheiate cu „povestirea despre sfinții treisprezece cuvioși părinți uciși prin foc de latini în insula Cipru în anul 6739 [= 1231]” și urmate, ceva mai încolo, de relatarea „despre nenorocirile Ciprului” în primii ani ai ocupației cruciate scrisă de faimosul și prolificul

¹⁵ Eruditul monah studit Iosif Vryennios (cca 1350–1431), trimis de patriarhul ecumenic, a încercat fără succes într-un sinod ținut la Famagusta în iulie 1406 să-i convingă pe clericii greci ciprioți să denunțe subordonarea canonică față de papalitate și arhiepiscopul latin și să revină astfel în comuniune cu Patriarhia din Constantinopol. În martie 1412 a prezentat sinodului patriarhal un memoriu despre condițiile canonice indispensabile pentru această comuniune (*Ta eurethenta*, Leipzig, 1768, pp. 1–25).

¹⁶ Cf. sumarul lor detaliat în baza de date online <https://pinakes.irht.cnrs.fr/>.

monah cipriot Neofit Zăvorâțul (1134–1219)¹⁷. Textele din *Paris. gr. 1335* au atras atenția erudiților editori francezi din veacul XVII, care au publicat acum corespondența patriarhului Germanos II.¹⁸

„Martiriul ciprioților” a fost cunoscut deci erudiților occidentali, dar n-a fost tipărit deoarece istoricul bisericesc romano-catolic Odorico Raynaldus († 1671), continuatorul celebrelor *Annales ecclesiastici* ale lui Cesare Baronius († 1607), l-a considerat un „fals” polemic incredibil, relatând lucruri „străine atât de adevărul, cât și de blândețea Bisericii Romane”¹⁹. Așa că textul „poveștii” despre martiriul celor treisprezece monahi la Nicosia în mai 1231 a fost publicat abia în 1873. În deschiderea ediției „Cronicii Ciprului” scrise în secolul XV de Leontie Machairas, tânărul pe atunci filolog grec Konstantinos Sathas (1841–1914) publica după codicele venețian *Marcianus graecus* 575 întreg grupajul cipriot, inclusiv „martiriul ciprioților (*martyrion Kypriōn*)”.²⁰ De atunci încolo el a atras constant atenția istoricilor greci — devenind până astăzi în Cipru un simbol al tragediei naționale a „francocrației” latine —, dar și occidentali ai insulei, nelipsind din nici una dintre sintezele consacrate istoriei medievale a insulei, din 1960 până astăzi fiind în obiectivul și al studiilor de istorie ecleziastică.

În 1913, bizantinologul român Nicolae Bănescu (1878–1971) publica după codicele *Vaticanus Palatinus graecus* 367 textul a patru scurte poeme scrise de doi autori puțin cunoscuți din secolul XIII: notarul cipriot Constantin Citețul și monahul Macarie Kaloritis. Acesta din urmă e prezent ca autor al unui convențional poem în versuri în acrostih „despre zădărnicia vieții”, dar și al unor versuri autobiografice²¹ scrise la finalul unei cărți cu autori duhovnicești copiate de el în condiții dramatice. Macarie cere iertare cititorilor pentru scrisul neclar al manuscrisului pe care l-a scris în întunericul închisorii în care e deținut de șapte luni într-un grup de treisprezece monahi arestat de niște puternici stăpâni ai locului pentru mărturisirea credinței ortodoxe într-o discuție cu două

¹⁷ Cf. Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου Συγγράμματα, t. I–VI, Paphos 1996–2008, trad. rom. Doxologia, Iași, 2018, și monografia Catiei Galatariotou, *The Making of a Saint. The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, Cambridge, 1991.

¹⁸ J.-B. Cotelier (1627–1686), *Ecclesiae Graecae Monumenta*, t. II, Paris, 1681, pp. 462–474 și 475–482 epistolele către ciprioți (reluete în PG 140, 601–613, 613–620) și pp. 457–462 relatarea lui Neofit despre calamitățile Ciprului (reluată în PG 135, 495–502); și Jean Harduin (1646–1729): scrisoarea către papa Grigorie IX: *Acta Conciliorum*, t. VII, Paris, 1715, reluată în Mansi XXIII, 47–56.

¹⁹ *Annales ecclesiastici* 1229–1256, t. II, Lucca, 1747, p. 70b.

²⁰ K. Sathas, *Mesaiōnikē bibliothēkē II*, Veneția, 1873, pp. 53–409 „Cronica Ciprului”; pp. 1–4: despre calamitățile Ciprului; pp. 5–14, 14–19: cele două scrisori ale lui Germanos II către ciprioți din 1223 și 1229; pp. 20–39: martiriul ciprioților; și pp. 39–46 și 46–49: corespondența din 1232–1233 dintre patriarhul Germanos II și papa Grigorie IX.

²¹ N. Bănescu, *Deux poètes byzantines inédites du XIIIe siècle*, București, 1913, 20 p; aici pp. 13–14, trad. rom. mai jos.

personaje așteptându-și sfârșitul gata cu toții să moară pentru ea. Interpretând supranumele de Kaloritis, de la „Muntele Frumos” (*Kalon Oros*), ca referindu-se la Sfântul Munte Athos, N. Bănescu credea că Macarie ar fi făcut parte dintre monahii athoniți persecutați de Mihail VIII Paleologul pentru refuzul de a accepta „unirea” cu Roma proclamată de papalitate la Lyon în 1274 și trimite la textul povestirii legendare²² despre reprimarea violentă în 1245 și 1288 a monahilor de la Ivron, Vatopedu și Zografu înecați, spânzurați sau arși de împăratul furios venit la Athos anume în acest scop.

Câțiva ani mai târziu, într-un amplu studiu critic prefăcând o nouă ediție amplu comentată, bizantinologul italian Silvio Giuseppe Mercati (1877–1963)²³ a clarificat magistral întreaga chestiune. „*Kalon Oros*” nu poate fi Athosul, ci Candelore, o localitate din Cilicia armeană pe atunci (azi Alanya, în sudul Turciei) pe coasta sudică a Asiei Mici din fața Ciprului. Localitatea și întreg ținutul fuseseră cucerite în 1221 de sultanul selgiucid Keykubad. Iar Macarie a făcut parte împreună cu fratele său, Teodor, din grupul celor treisprezece monahi arestați probabil în 1228 și martirizați de latini la Nicosia în 19 mai 1231. În „povestirea” editată în 1873 de Sathas, Macarie apare menționat în nucleul grupului alcătuit din cinci monahi veniți din una din mănăstirile din Muntele Frumos în Ciprul latin cu scopul precis de a-și da viața pentru credința ortodoxă.

Scrișă de un autor anonim, bun cunoscător al topografiei monahismului cipriot, „povestirea despre sfinții treisprezece cuvioși părinți uciși prin foc de latini în insula Cipru în anul 6739 [de la facerea lumii]” (BHG 1198) se deschide cu numele celor treisprezece monahi martirizați ale căror origini și convertiri la monahism și martiriu sunt apoi detaliate. Liderii grupului au fost monahii Ioan și Conon de la Muntele Frumos veniți în Cipru împreună cu slujitorul lor, monahul Matei. Împreună s-au stabilit în sihăstria mănăstirii Panaghia Machaira de pe muntele Troodos din centrul insulei. Aici li s-a alăturat cipriotul Teodor. După un timp petrecut la mănăstirea Kutzuveni, aflată mai la nord, grupul s-a stabilit în cele din urmă la mănăstirea Panaghia Kantariotissa de lângă castelul Kantara, pe coasta de nord-est a insulei. Aici li s-au alăturat Vasile, fratele lui Teodor, și preotul Clement, cipriot și el, urmați de alți trei monahi sosiți de la Muntele Frumos: Ieremia și frații Mihail și Teodor, deveniți monahii Macarie — copistul — și Teodoret, împreună cu ucenicul lor, Ioan, devenit monahul Ilarion; lor li s-a adăugat monahul Gherontie de la Panaghia Kantariotissa.

Cândva la începutul anului 1228, monahi de la Kantara sunt vizitați de doi dominicani (frați „predicatori”): Andrea și Eliermo/Guilielmo, cu care au purtat o discuție

²² BHG 2333. Ed. P. Uspenski, *Istoria Afona* III/2, pp. 634–637 și Sp. Lambros, *Neos Hēllēnomnēnōn* 9 (1912), pp. 86–88. Trad. rom. în numărul anterior.

²³ S.G. Mercati, „Macaire Calorites et Constantin Anagnostes”, *Revue de l'Orient chrétien* 22 (1920–1921), pp. 162–193.

în contradictoriu pe tema Euharistiei latine, în cursul căreia monahii greci au refuzat să accepte validitatea azimelor, iudaice și nescrypturistice, declarându-se gata să dovedească adevărul ortodox prin proba focului. Andrea a respins propunerea, dar i-a convocat pe monahii greci să explice calomnierea ritului latin în fața tribunalului episcopului latin din Nicosia. Grupul coboară deci de la Kantara și vine în mănăstirea Sfântul Gheorghe din Nicosia, unde li se alătură monahii ciprioți Grigorie și Ignatie de la mănăstirea Machaira. Andrea îl anunță pe episcopul latin al Nicosiei, Eustorgio, care convoacă o adunare de clerici și laici pentru anchetarea monahilor greci, unde aceștia își reafirmă poziția intransigentă. Drept urmare, sunt aruncați în închisoare și supuși timp de un an de zile la un șir întreg de maltratări și torturi la care răspund cu rugăciuni. După un an sunt din nou anchetați și, în fața aceluiași refuz de a accepta validitatea Euharistiei latine cu azimă, sunt retrimiși pentru încă un an în închisoare supuși acelorași brutale tratamente. Convocați a treia oară și dând același răspuns, sunt expediați din nou în temniță pentru al treilea an de chinuri și maltratări. În cursul anului 1230 Eustorgio a plecat la Acra să discute cu patriarhul latin Gerald al Ierusalimului între alte chestiuni și situația lor lăsând toată afacerea pe mâinile inchișitorului dominican Andrea.

În studiul său din 1920–1921, Silvio Mercati semnală existența unei importante scrisori (publicate în 1865) trimise de „Grigorie episcopul, servitorul servitorilor lui Dumnezeu, către venerabilul frate arhiepiscop al Nicosiei”. În prima parte a scrisorii, Grigorie IX (1127–1241) îi cere lui Eustorgio să-l excomunică pe Balian II d’Ibelin, fiul puternicului regent Jean d’Ibelin, pentru căsătoria cu ruda sa apropiată Echive de Montbéliard (Eustorgio îl excomunicase deja, dar, amenințat cu moarte de familia Ibelinilor, fusese nevoit să se refugieze în Acra). În partea a doua, cu referire la solicitarea arhiepiscopului să dea un verdict final în cazul monahilor greci anchetați deja de papa Grigorie IX, dă următorul verdict:

Ai mai adăugat despre unii monahi greci care, gândind rău despre credința catolică, protestează în public că pe altarul nostru nu există sacramentul Euharistiei și că Trupul lui Hristos nu trebuie să fie alcătuit din azimă, ci mai degrabă din pâine dospită, propunând în public și multe altele pe care le știu că sunt o rătăcire manifestă; drept pentru care ai considerat ca până la hotărârea noastră să fie întemnițați și, deși au fost îndemnați cu sânguință de tine, nu vor să se depărteze de la acea eroare fără sfatul patriarhului lor. Lăudând deci zelul și rectitudinea ta în Domnul, trimitem poruncă frăției tale prin acest înscris apostolic ca, dacă așa stau lucrurile, în toate zilele de duminică și de sărbătoare sunând clopotele și aprinzând lumânări să pui să se anunțe în public că mai sus-zișii nobili împreună cu susținătorii lor din toată provincia Nicosiei și din tot regatul Ciprului sunt excomunicați prin autoritatea atât a noastră, cât și a ta până vor da satisfacția cuvenită chemând nu mai puțin pentru asta împotriva lor brațul lumesc dacă ți se pare că e potrivit ca împotriva sus-zișilor monahi să se procedeze ca

împotriva unor eretici, nefiind dobândite de la Scaunul Apostolic nici un fel de scrisori care să prejudicieze adevărul și dreptatea.²⁴

Între timp, Teodoret, fratele monahului Macarie, devenit schimonah cu numele Teognost, s-a îmbolnăvit, murind în închisoare în 5 aprilie 1231, trupul său a fost târât prin piața Nicosiei și apoi aruncat în foc „spre insultarea neamului nostru”, cum scrie hagiograful. În închisoare în așteptarea sfârșitului tunși au fost schimonahi și restul monahilor schimbându-li-se numele. Împlinindu-se trei ani, Andrea i-a convocat pentru o ultimă anchetă, în care cei doisprezece au repetat că practica Euharistiei cu azime e o inacceptabilă recădere în iudaism și erezie și că pentru tradiția euharistică ortodoxă a pâinii dospite, singura biblică și adevărată, sunt gata să moară cu toții. Furios, Andrea i-a aruncat din nou în închisoare meditănd timp de trei zile cum să orchestreze finalul. E posibil ca în acest interval să fi sosit la Nicosia scrisoarea papei din 5 martie care recomanda să se procedeze cu monahii greci ca și cu niște eretici dându-i pentru pedepsire pe mâna autorității statale potrivit canonului 18 al Conciliului Lateran IV din 1215.

Așa că în 19 mai 1231²⁵ — într-o perioadă de armistițiu în războiul civil dintre baronii latini ciprioți și partizanii împăratului Frederic II, conflict care va reizbucni în vară cu venirea trimisului acestuia din urmă, Riccardo Filangieri — inchișitorul dominican Andrea a convocat o reuniune a întregii nobilimi a cavalerilor latini (*haute cour*) prezidată de el însuși și regele minor al Ciprului, Henric I de Lusignan, care nu împlinise încă paisprezece ani, având probabil alături de el pe atotputernicul său susținător, baronul Jean d'Ibelin. Dominicanul a predat decizia regelui care a pronunțat sentința: trupurile monahilor să fie mai întâi zdrobite fiind trase de cai în albia uscată a râului din mijlocul Nicosiei, după care să fie arse în foc. Și astfel — încheie hagiograful cipriot — și-au sfârșit viața cei treisprezece monahi primind de la Hristos o dublă cunună pentru victoriile repurtate atât ca monahi, cât și ca martiri mărturisitori ai ortodoxiei.

Posibilă doar prin atenta lui situare în multiplele sale contexte, descifrarea implicațiilor tragicului episod a făcut recent obiectul câtorva investigații și interpretări esențiale din partea câtorva istorici medievaliști specializați în editarea și studierea documentelor Ciprului latin. Într-un studiu dedicat imaginii latinilor din hagiografia bizantină a secolelor XIII–XIV, Martin Hinterberger²⁶ discută cele trei cazuri de martiri

²⁴ Ed. L. de Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, t. III, Paris, 1865, pp. 629–630.

²⁵ Cum au reținut două note manuscrise; cf. *Chronica byzantina breviora I*, ed. P. Schreiner, Viena, 1975, p. 199, și *infra*, notele 65 și 75.

²⁶ „A Neglected Tool of Orthodox Propaganda? The Image of the Latins in Byzantine Hagiography”, în *Greeks, Latins, and Intellectual History, 1204–1500*, actele unui important simpozion cu acest generic ținut la Nicosia în aprilie 2008, ed. M. Hinterberger și Ch. Schabel, Leuven, 2011, pp. 129–149.

greci executați din ordinul autorităților latine atestate în bogata literatură hagiografică a epocii Paleologilor (doar 3 din cele 160 de „vieți” de sfinți scrise în această perioadă care ne-au parvenit): cei treisprezece martiri din Nicosia, 1231; Alexios Kallergis, erou al revoltei cretanilor împotriva venețienilor din anii 1363–1367, decapitat în 1367; și mitropolitul Antim al Atenei, plecat ca misionar în Creta în timpul aceleiași revolte, arestat, anchetat și lăsat să moară în închisoare în jurul anului 1370. Toți aceștia apar însă martirizați ca lideri religioși ai rezistenței naționale grecești împotriva ocupanților latini, altfel spus ca martiri ai unei cauze naționale în veșmânt religios, și, fapt esențial, toți își provoacă deliberat și promovează în mod activ moartea martirică, astfel încât „martirul nu mai apare ca o victimă, ci ca o persoană care e în deplin control al vieții și morții sale”. Ambele aceste caracteristici pot fi observate și în cazul „martiriului ciprioților” din 1231: în majoritatea lor cei treisprezece monahi *nu* sunt ciprioți, ci vin din Asia Mică în Cipru cu intenția deschisă de a fi martirizați, și *nu* sunt reprezentanți ai Bisericii cipriote, înclinată spre compromis cu autoritățile latine²⁷, ci ai poporului „romeu”, ale cărui moral, demnitate și credință veniseră să le învioreze prin sacrificiul lor demonstrativ pentru neam și credință, pentru elenism și ortodoxie, în fața ocupantului latin și eretic.

Semnificațiile episodului din Ciprul anilor 1230 pe fundalul mai amplu al istoriei schismei dintre Răsăritul ortodox și Occidentul latin au fost analizate și interpretate în anii 2005–2010 și de Christopher Schabel într-un important studiu²⁸, dublat de editarea în 2008 a două importante mărturii contemporane²⁹.

Semnaltă deja de S. Mercati, prima mărturie se află în introducerea celei de-a treia secțiuni (*distinctio*) „despre sacramentul altarului” din tratatul latin „Contra erorile grecilor”³⁰ scris în 1252 de un dominican în Constantinopolul latin. După ce a tratat

²⁷ În scrisoarea sa din 1232 către împăratul de la Niceea (cf. *supra*, n. 12), arhiepiscopul Neofit insistă asupra gestului provocator al monahilor executați „nici după gândul, nici după sfatul nostru”, susținut deschis de patriarhul ecumenic Germanos, care „ne tulbură în fiecare zi pe noi și tot poporul prin scrisorile lui”. Aluzie la a doua scrisoare către ciprioți (cf. *supra*, n. 11) a patriarhului Germanos II din iulie 1229, când cei 13 monahi se aflau deja în al doilea an de detenție, și în care, fără să-i numească explicit, patriarhul îi îndeamnă pe ciprioți la nesupunere față de ierarhia latină și-i excomunică pe cei care o fac. În scrisoarea sa din 5 mai 1231 (cf. *supra*, n. 23), papa Grigorie IX știa că monahii arestați rezistă la „sfatul patriarhului lor”.

²⁸ „Martyrs and Heretics, Intolerance of Intolerance. The Execution of Thirteen Monks in Cyprus in 1231”, studiul III (pp. 1–33) din culegerea de articole a aceluiași Ch. Schabel, *Greeks, Latins, and the Church in Early Frankish Cyprus*, Variorum, 2010.

²⁹ A. Beihammer și Ch. Schabel: „Two Small Texts on the Wider Context of the Martyrdom of the Thirteen Monks of Kantara in Cyprus, 1231”, în *Polyptychon. Homenaje a Ioannis Hassiotis*, Granada, 2008, pp. 69–81, trad. rom. mai jos.

³⁰ O redacție ulterioară a tratatului cu titlul *Contra errores Graecorum* este publicată în PG 140, 487–574. Ediție critică recentă: *Tractatus contra Graecos* cura et studia Andrea Riedl (Corpus Christianorum. Continuatio medievalis 303), Brepols, 2020, și studiu: A. Riedl,

despre „Filioque” și purgatoriu, înainte de a veni la primatul papal, dominicanul anonim abordează chestiunea materiei tainei Euharistiei. La originile controverselor pe această temă, susține autorul dominican³¹, s-a aflat trufia patriarhului Mihail Kerularios care în anul 1054 a încercat să-i oblige pe latini din Constantinopol să aducă jertfa euharistică cu pâine dospită interzicându-le uzul azimelor. În replică, legații papei Leon IX au venit în Constantinopol și l-au anatemitizat pe patriarh și pe adepții lui. Cu toate acestea, grecii continuă să-i denunțe public pe latini drept „azimiți” și nu numai să o refuze chiar și când sunt pe patul de moarte, ci, văzând în azimă un simplu „lut”, preferă mai degrabă supliciu focului în locul recunoașterii ei drept „sacrament”. E ceea ce au făcut „în timpul nostru **cei XII** monahi greci” pe care această eroare i-a făcut prin foc „noi martiri ai diavolului” (*novos diaboli martyres*).

Cunoscută și ea, fiind publicată fragmentar de L. Allatius în 1648, dar restituită aici integral după unicul codice care ne-o transmite (*Paris. gr. 1286*), cea de-a doua mărturie, este un scurt „istoric” al schismei latinilor de Răsăritul ortodox scris de un autor grec anonim de la Niceea în anii 1254–1260. Sunt inventariate succint principalele momente de protest ale răsăritenilor față de practicile latine și „Filioque”: sinodul trullan și enciclica patriarhului Fotios, care au condus la scoaterea din diptice a numelui papei în timpul patriarhului Sergios II (1001–1019) și la momentul tensionat al anatemei din 1054, când împăratul a oprit însă anatemitizarea generală a papei și latinilor. O decizie similară de separare ar fi fost luată și în urma unui dialog eșuat în timpul domniei lui Manuel I Comnenul (1143–1182), dar nici acum latinii n-au fost condamnați ca eretici „din pricină că sunt un neam mare și vestit”. Acum însă latinii au început să devasteze toate insulele și orașele grecești pe care le-au putut cucerii — aluzie la devastările Tesalonicului în 1185 și Constantinopolului în 1204, la ocuparea Antiohiei în 1098, a Ciprului în 1191 etc. —, de unde i-au alungat episcopii ortodocși, înlocuindu-i cu latini și forțându-i pe preoți, monahi și popor să-i pomenească și să intre în comuniune cu ei. Cei care refuză asta sunt supuși violențelor și martirizați, cum arată exemplul sfinților monahi din Cipru care după trei ani de închisoare au fost uciși fiind târați legați de cozi de animale prin locuri pietroase, trupurile lor fiind arse până la cenușă și amestecate cu oase de animale. Neterminat, scurtul istoric al schismei se încheie abrupt cu menționarea reluării contactelor directe din Niceea și Roma: profitând de vizita unor monahi franciscani, patriarhul Germanos și împăratul Ioan III Vatatzis decid să scrie papei pentru a evita prin dialog direct, care să soluționeze diferendele dintre cele două Biserici, repetarea acestor acte tiranice și anularea regimului de subordonare bisericească forțată ierarhiei latine aplicat ortodocșilor din statele latine din Orientul Apropiat.

Kirchenbild und Kircheneinheit. Der dominikanische „Tractatus contra Graecos” (1252) in seinem theologischen und historischen Kontext, W. de Gruyters, Berlin și Boston, 2020.

³¹ PG 140, 518D; trad. rom. mai jos.

Cu siguranță la dorința împăratului Ioan III — care considera că în schimbul unirii Bisericii va putea obține de la papalitate retrocedarea Constantinopolului și retragerea cruciaților —, patriarhul Germanos a scris într-adevăr în 1232 papei și cardinalilor două scrisori în acest sens.³² În scrisoarea către papă, Germanos II evocă explicit „noi martiri” din insula Cipru, rezultat al diviziunii Bisericii și agresivității latinilor.³³ Grigorie IX a răspuns trimițând pentru negocieri o delegație alcătuită din doi dominicani și doi franciscani. În ianuarie 1234 la Niceea și în aprilie-mai la Nymphaion — reședința imperială situată la 25 de kilometri est de Smyrna —, aceștia au purtat având drept moderator pe împăratul Ioan III însuși discuții teologice extinse³⁴ despre „Filioque” și azime. În ce privește Euharistia, grecii au continuat să susțină că folosirea azimelor e o imposibilitate biblică. Poziție pe care au reafirmat-o categoric într-un document oficial pe care l-au înmănat delegației latine:

Sâmbătă [29 aprilie 1234] după prânz am fost convocați la Sinod și de fiecare parte au fost date documente [*chartae*]. Ne-au oferit, așadar, mai întâi un document al lor care spunea așa:

„Ne-au întrebat preacinstiții apocrisiari ai preasfântului papă al Romei celei vechi dacă pot face Jertfa nesângeroasă a Trupului lui Hristos cu azime. Și am răspuns că acest lucru e cu neputință unor oameni care vor să urmeze harul cel nou din pricina predaniei Mântuitorului de la început. Fiindcă, potrivit spusei evangheliilor, a predat sfinților Săi ucenici și apostoli să se facă cu pâine dospită. Și ei înșiși au predat această taină așa cum au primit-o, potrivit cuvântului marelui Pavel care scrie corintenilor așa: «Fraților, eu am primit de la Domnul ceea ce v-am predat și vouă: fiindcă Domnul Iisus în noaptea în care a fost predat a luat pâine și, mulțumind, a frânt și a zis: „Luați, mâncați! Acesta e Trupul Meu care se frânge pentru voi. Aceasta faceți spre pomenirea mea.” Asemenea și paharul după ce au cinat zicând: „Acest pahar este Legământul cel Nou în Sângele Meu. Aceasta să faceți spre pomenirea Mea. Căci ori de câte ori veți mânca această Pâine și veți bea acesta Pahar, moartea Domnului veți vesti» [1 Co 11, 23–26]. Prin urmare, și noi așa am primit de la vestitul apostol așa cum și ei au primit de la Hristos, și așa țin până acum patru dieceze bisericești [patriarhii] ale lumii, și credem că așa primea și ținea și dieceza Romei celei vechi. De aceea spunem că

³² Cf. *Regestes*, nr. 1256–1257 și *supra*, n. 17 și 19. Traducere într-un număr viitor.

³³ Ed. Sathas (*supra*, n. 19), p. 44.

³⁴ Cunoscute din relatarea delegaților occidentali (*relatio disputationis Latinorum et Graecorum*) editată de Mansi XXIII, 1779, col. 277–319, și critic de H. Golubovich în *Archivum Franciscanum Historicum* 12 (1911), pp. 418–470. Cf. *Regestes*, nr. 1267–1275, și studiul lui M. Stavrou, „Les tentatives gréco-latines de rapprochement ecclésiast au XIIIe siècle”, în: M.-H. Blanchet și F. Gabriel (ed.), *Réduire le schisme? Ecclésiologies et politiques de l'Union entre Orient et Occident (XIIIe–XVIIIe siècles)*, Collège de France, Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance [Monographies 39], Paris, 2013, pp. 41–56.

Jertfa nu poate fi săvârșită cu azimă, azima fiind de partea servituții Legii care a încetat. Acestea le-am scris pe scurt potrivit voinței apocrisiarilor care nu rabdă să audă mai multe. Iar dacă cer de la voi mărturii și dovezi ale cuvântului nostru, atunci le vom aduce și din Vechiul, și din Noul Testament.

Luna aprilie, indictionul al 7-lea. Hartofilaxul preasfintei Mari Biserici a Constantinopolului am scris din porunca preasfinților patriarhi ecumenic³⁵ și cel al marelui oraș al lui Dumnezeu Antiohia³⁶ și a întâi-stătătorilor care erau împreună cu ei.”³⁷

Latinii au cerut grecilor să accepte că Euharistia e la fel de valabilă atât cu azime, cât și cu pâine dospită, și să condamne cărțile scrise împotriva azimelor. Împăratul a încercat o soluție de compromis: grecii să accepte azimele latinilor în schimbul renunțării la „Filioque”, propunere respinsă. Dezbaterile s-au încheiat cu un fiasco, finalul fiind acesta: când latinii au întrebat ultima oară:

„Credeți că Duhul Sfânt purcede de la Fiul, sau nu?”, patriarhul a răspuns: „Credem că nu purcede de la Fiul.” Au adăugat: „Dar fericitul Chiril, care a prezidat Sinodul al Treilea, anatemizează pe toți aceia care nu cred asta. Prin urmare, sunteți anatemizați. Voi credeți și spuneți iarăși că Trupul lui Hristos nu poate fi făcut cu azimă. Dar acest lucru e eretic. Prin urmare, voi suntețieretici. Întrucât v-am găsiteretici și excomunicați, vă lăsăm cu ereticii și excomunicații.” Și spunând acestea, am plecat din sinod în timp ce aceia strigau după noi: „Ba voi sunteți ereticii!”³⁸

Privit atât în el însuși, cât și în ecurile lui, sumbrul episod cipriot din 1231 arată cu claritate mutațiile de agendă survenite în îndelungata confruntare dintre înțelegerea greacă și latină a creștinismului de-a lungul Evului Mediu. Dacă în secolul IX au dominat, pe lângă „Filioque”, teme canonice și practici liturgice diferite, în obiectivul polemicilor răsăritenilor nefiind Biserica Romei, care încă nu introdusese pe „Filioque” în Crez, ci practicile misionarilor franci din Bulgaria, începând din secolul XI și până în secolul XIII conflictul acum direct cu Biserica Romei are în centru azimele.³⁹ Succesele

³⁵ Germanos II.

³⁶ Simeon II, cca 1200–1240, prezent la discuții.

³⁷ H. Golubovich, 1911, pp. 454–455. *Regestes*, nr. 1274.

³⁸ H. Golubovich, 1911, pp. 463–464 și Mansi XXIII, col. 298–299.

³⁹ Cf. Tia M. Kolbaba, „Byzantine Perceptions of Latin Religious «Errors». Themes and Changes from 850 to 1350”, în *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. A.E. Laiou și R.P. Mottahedeh, Dumbarton Oaks, Washington, DC, 2001, pp. 117–143. După 1200 în prim-plan trec primatul papal și „Filioque”, care devine tema centrală a polemicilor după 1274.

Polemica teologică pe tema azimelor e discutată monografic de Mahlon H. Smith III, *And Taking Bread... Cerularius and the Azyme Controversy of 1054* (Théologie historique 47), Paris,

militare ale Imperiului Bizantin în Armenia și Siria, dar și în Italia de Sud, iar apoi ofensiva cruciată latină i-au pus pe bizantini în contact atât cu creștinii armeni și latini care foloseau pentru Euharistie azime, dar și cu comunități evreiești care aveau uzul pascal al azimelor. Semn de identitate vizibil al acestor comunități, azimele au devenit pentru ortodocșii bizantini dovada concretă a recăderii creștinilor orientali și latini în iudaismul Legii vechi și indiciul unei erezii hristologice și antropologice: simbol al unei umanități neînsuflețite, moarte, lipsite de viață. Erezie sacramentală inacceptabilă și intolerabilă pentru greci, azimele erau pentru latini practica venerabilă a Bisericii Romei, dar ea nu excludea uzul pâinii dospite pe care o tolerau ca legitimă. Conflictul dintre cele două poziții era, așadar, unul „asimetric”: dacă grecii susțineau că latinii nu pot săvârși Euharistia cu pâine nedospită și refuzau validitatea Euharistiei săvârșite cu azime, latinii acceptau universal validitatea Euharistiei cu pâine dospită a grecilor. Au taxat în schimb drept erezie refuzul grecilor de a accepta validitatea Euharistiei cu azime a latinilor și i-au tratat și reprimat ca pe niște eretici pe greci atunci când și-au exprimat în mod public acest refuz prin taxarea latinilor drept „azimiți” și a azimelor drept „erezie”⁴⁰.

Gest medieval sumbru, eveniment tragic rămas din fericire singular, sentința capitală și condamnarea la ardere pe rug a celor treisprezece monahi greci în centrul Nicosiei în 19 mai 1231 a fost citit și prezentat în chei diferite. Interpretările oferite oglindesc diversele perspective ale istoriografiei Ciprului în secolul XX și începutul secolului nostru. Așa-numita istoriografie colonială, scrisă de britanici⁴¹ (care din 1878 până în 1960 au administrat insula după trei secole de ocupație otomană), a accentuat așa-numitul cipriotism, o identitate cipriotă cosmopolită, nici greacă, nici turcă. Acestea i s-a opus istoriografia etnocentrică⁴² greacă pentru care istoria Ciprului e povestea rezistenței identității elenice și ortodoxe a ciprioților împotriva ocupanților latini, otomani și britanici, și a afirmării ei naționale și religioase în unire politică cu statul național al Greciei (aventură riscantă încheiată cu catastrofa invadării în 1974 a Ciprului de nord de Turcia). Primirea Ciprului grec în Uniunea Europeană în 2004 a impulsionat afirmarea în Cipru a unei istoriografii revizioniste⁴³; reprezentanții ei au revenit la perspectiva cosmopolită acum în cheia multiculturalismului postnațional, insistând pe regimul de coexistență și pe fenomenele pozitive de interferență culturală care ar fi fost dominante și reprezentative pentru Ciprul latin, ba chiar și otoman. Această viziune e susținută prin editarea și utilizarea intensivă a surselor latine ecleziastice și politice ca

1978, și Yury P. Avvakumov, *Die Entstehung des Unionsgedankens. Die lateinische Theologie des Hochmittelalters in der Auseinandersetzung mit dem Ritus der Ostkirche*, Berlin, 2002.

⁴⁰ Cf. importantul studiu al aceluiași Ch. Schabel, „The Quarrel over Unleavened Bread in Western Theology, 1234–1439”, în *Greeks, Latins, and Intellectual History, 1204–1500*, ed. M. Hinterberger și Ch. Schabel, Leuven, 2011, pp. 129–149.

⁴¹ De ex., J. Hackett, 1901, sau G.F. Hill, 1940–1952.

⁴² De ex., Th. Papadopoulos, C. Kyrhis și alții.

⁴³ De ex., Ch. Schabel, M. Hinterberger, A. Beihammer, N. Coureas, A. Nicolaou-Konnari.

grilă de interpretare, supralicitare mergând mână în mână cu minimalizarea corelativă a surselor grecești, mai ales a celor ortodoxe. Biserica ortodoxă din Cipru apare astfel sistematic deconectată de era bizantină, integrarea sa în Biserica latină timp de peste trei secole și în regatul dinastiei Lusignanilor e văzută nu ca o latinizare forțată, ci ca un proces benefic de simbioză religioasă „franco-bizantină” într-o formulă „transculturală” remarcabilă.⁴⁴ Această nouă identitate creștină comună a ciprioților de credință greacă, dar fideli papalității latine și dinastiei franceze a Lusignanilor a fost afirmată explicit în secolul XV de cipriotul Leontie Machairas (1432–1458).⁴⁵ În „Cronica”⁴⁶ acestuia, de exemplu, Lusignanii apar ca eliberatorii, nu cuceritorii insulei, vinovați de nenorocirile ciprioților fiind doar templierii condamnați și desființați de propriii lor coreligionari latini; iar martirizarea celor 13 monahi din anul 1231, ca și orice fel de manifestare a rezistenței antilatine, sunt trecute sub tăcere. În interpretarea revizionistă a lui Ch. Schabel din 2010, „execuția celor 13 monahi” și arderea lor pe rug în centrul Nicosiei în 19 mai 1231 sancționa drastic un act provocator de intoleranță prin contestare a legitimității creștine a autorității ocupanților latini ai Ciprului grec și ortodox. Ar fi fost, cu alte cuvinte, un gest dramatic și unic de „intoleranță a intoleranței”⁴⁷ prin care autoritățile latine contestate radical de un grup de monahi veniți din afara Ciprului și susținuți din exterior de patriarhul de la Niceea au dat un răspuns radical unei provocări religioase și politice a unui grup monahal intransigent care-și căuta deliberat martiriul.

Această lectură revizionistă a primit o excelentă replică din partea istoricului bisericesc cipriot Chrysovalantis Kyriacou, care și-a publicat recent remarcabila teză de doctorat susținută în 2016 la Institutul Elenic al Universității din Londra consacrată interferențelor dintre „societate, spiritualitate și identitate” din Ciprul ortodox în cei 380 de ani de stăpânire latină, franceză și venețiană.⁴⁸ Plecând de la editarea a patru importante documente nevalorificate încă, Ch. Kyriacou oferă o remarcabilă reevaluare a perspectivei ortodoxe bizantine asupra Ciprului situată deliberat dincolo de impasul creat de polarizarea istoriografiilor tradiționalist-etnocentrică și revizionist-multiculturală. Ocupația insulei și instalarea în ea a unui regim politic franc și a Bisericii latine a generat un întreg spectru de reacții din partea ciprioților ortodocși („romei”) pendulând între polarizare și îndepărtare și apropiere și conlucrare. Polarizarea a culminat în martiriul din 1231, dar și în autoexilarea ierarhiei în anii 1240–1250, apropierea manifestându-se în colaborarea fostelor elite grecești cu noile autorități

⁴⁴ Cf. A. Beihammer, „A Transcultural Formula of Rule. The Byzantine-Frankish Discourse on the Formation of the Kingdom of Cyprus”, în: *Union in Separation. Diasporic Groups and Identities in Eastern Mediterranean (1100–1800)*, Roma, 2015, pp. 435–452.

⁴⁵ Cf. *supra*, n. 19.

⁴⁶ Intens studiată de A. Nicolaou-Konnari și de alții.

⁴⁷ Cf. *supra*, n. 27.

⁴⁸ Ch. Kyriacou, *Orthodox Cyprus under the Latins, 1191–1571. Society, Spirituality, and Identities*, Lexington, New York și Londra, 2018, 354 p.

france, în punerea mănăstirilor ortodoxe sub patronajul regilor Lusignani, dar și a papalității înseși, și în acceptarea în 1260 (până în 1571) a desființării autocefaliei și subordonării canonice a ierarhilor și clerului grec ortodox papalității și arhiepiscopului latin prin jurământ de fidelitate. Ceea ce a condus la fenomene de „cripto-religiozitate” și de rezistență spirituală nonviolentă, precum și de practicarea simultană a unor „identități multiple”, care să permită interacțiunea socială și culturală cu latinii fără înstrăinarea de tradiția ortodoxă ancestrală. Conflictul declanșat de aplicarea acordurilor din 1220 și 1221 a culminat în 1228–1231 cu arestarea, detenția și executarea celor 13 monahi de la Kantara. Identificarea și publicarea de Ch. Kyriacou a textului (incomplet) al „mărturisirii de credință” a acestora⁴⁹ permite respingerea interpretării revizioniste a episodului: nu a putut fi vorba de o replică intolerantă latină la o așa-zisă „intoleranță” agresivă a monahilor ortodocși. Aceștia practicau o rezistență spirituală antilatină nonagresivă în mănăstirea lor și au intrat pe calea mărturisirii intransigente a identității ortodoxe doar ca răspuns la un act deliberat de provocare inițiat de dominicanii veniți anume în acest scop în mănăstirea lor. Martiriul monahilor ortodocși din Ciprul anului 1231 a fost în realitate provocat deliberat de monahii dominicani.

II

1

Povestire despre sfinții treisprezece cuvioși părinți uciși prin foc de latini în insula Cipru în anul 6739 [= 1231]⁵⁰

Măcar că sunt lipsit de educație și n-am avut parte de ea eu, ticălosul, n-am fost inițiat în cunoaștere și n-am învățat cuvântul, și de aceea sunt nevrednic să vorbesc, încrezându-mă însă în bunătatea Celui atotbun și iubitor de oameni, care e multă și de neasemănat și nu este supusă niciunei măsurii, sunt cu bună nădejde și înflăcărat să grăiesc povestirile preasfinților cuvioși părinți. Începând acum povestirea, vă rog să primiți cuvântul întinzându-mi auzuri credincioase. Ea este așa:

Numele cuvioșilor noștri părinți și martiri mărturisitori sunt acestea: Ioan, Conon, Ieremia, Marcu, Chiril, Teoctist, Varnava, cei doi frați Maxim și Teognost, Iosif, Ghenadie, Gherasim, Gherman; toți aceștia sunt oi lipsite de răutate ale singurei turme a adevăratului Păstor Hristos. Liderii și povățuitorii lor au fost mai sus-pomeniții Ioan, următorul pe căile lui Ioan Botezătorul, și Conon, imitator prin purtări al zelosului Ilie,

⁴⁹ Cf. trad. rom. mai jos.

⁵⁰ BHG 1198. Traducerea textului grec editat de K. Sathas după cod. *Marcianus gr. 575, Mesaionikē bibliothēkē II*, Veneția, 1873, pp. 20–39.

Ediția lui Th. Papadopoulos, care a utilizat și cod. *Parisinus gr. 1335*, publicată în *Tomos anamnēstikos epi tē 50 etēridi tou periodikou Apostolos Barnabas (1918–1968)*, Nicosia, 1975, pp. 320–327, nu mi-a fost accesibilă.

care au fost din Muntele Frumos⁵¹, nevoindu-se într-una din mănăstirile de acolo, cu un gând comun, cu voință comună și un plan comun să se dea pe ei înșiși până la sânge pentru adevărata credință.

Lăsând deci acest minunat Munte Frumos, au venit în insula noastră Cipru și urcând în minunata mănăstire a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu supranumită Machaira⁵², zăvorându-se în sihăstria⁵³ acestei mănăstiri, săvârșeau frumos alergarea ascezei, având cu ei și pe copilul ascultării și ucenicul lor, pe monahul Matei, căruia prin haina îngerească i-au schimbat mai apoi numele în Marcu. Săvârșind deci frumos în acea minunată mănăstire canonul isihiei și făcându-se model și exemplu pentru toți monahii de acolo, sunetul izbânzilor lor a ieșit, ca să vorbesc așa, în toată lumea [cf. Ps 18, 4]. În aceste frumoase fapte și izbânzi fiind cuvioșii noștri părinți, auzind de faima lor minunatul Teodor, lăsându-și și el patrie, neam, avere, alăturându-se mamei lui și îmbrăcând ca pe o platoșă dorința ei, a ajuns și el în acea sfântă mănăstire și, întâlnindu-se cu acești cuvioși părinți, le-a descoperit toate cele ale lui și cum avea o dorință înflăcărată să se facă monah și să fie împreună cu ei pentru tot timpul vieții lui. Iar ei, mișcați de un duh dumnezeiesc, l-au primit bucuroși, dar nu l-au tuns.

Trecând nu puține zile, au lăsat această mănăstire a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Machaira și, îmbrățișându-l pe egumenul acesteia Ioachim și pe toți frații, au ieșit călăuzindu-i, cred, Dumnezeu spre calea luptei. Peregrinând, așadar, ici și colo și căutând un loc de isihie, s-au dus în venerata mănăstire Kutzuveni și văzându-i părinții și frații care erau monahi acolo i-au primit bucuroși. Văzând deci locul acela și neaflându-l potrivit pentru isihie, au plecat de acolo. Și făcând întrebare au ajuns în sfânta mănăstire a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Kantariotissa, aproape de castelul Kantara⁵⁴, și văzând-o potrivită pentru isihie au rămas acolo, Dumnezeu rânduind, cred, asta, avându-i cu ei și pe mai sus-zisul Teodor, pe care l-au tuns și i-au schimbat numele în Toma.

Fratele acestuia, Vasile, vlăstarul frumos înflorit, tulpina dumnezeiască, era însă cu mama lui într-o mănăstire de femei a Preasfintei Maici a lui Dumnezeu, numită Mănăstirea Mare⁵⁵, din Levkosia, jelind îndurerat lipsirea de bunul său frate, în fiecare ceas și zi având această lucrare și spălând neîncetat și noaptea patul cu lacrimile sale spunea îndurătorului și milostivului Dumnezeu și Domn al nostru Iisus Hristos: „Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce pentru mila Ta până în măruntaie Te-ai pogorât pe

⁵¹ *Kalon Oros*, astăzi Alanya, pe coasta de sud a Turciei (140 km est de Antalya), în antica Cilicie, unde din 1180 până în 1375 s-a aflat Principatul Armeniei Mici, invadat în 1221 de turcii selgiucizi.

⁵² Pe muntele Troodos, la 40 km vest de Levkosia, azi Nicosia.

⁵³ *Hēsychastērion*.

⁵⁴ *Kastron Kantara*. Pe coasta de nord a Ciprului, dominată de muntele Kyrenia.

⁵⁵ *Megalē Monē*.

pământ și Te-ai întrupat fără sămânță din preacurata Ta Mamă Născătoare de Dumnezeu și Pururea-Fecioara Maria, Cel ce ai zis că n-ai venit să-i chemi pe drepti, ci pe păcătoși la pocăință [Mt 9, 13], Tu Însuți, Stăpâne, ascultă-mă și pe mine, păcătosul și nevrednicul robul Tău, și fă-mă vrednic să fiu numărat împreună cu sfinții Tăi robi aceștia care se luptă acum pentru Tine și așteaptă primejdia din urmă. Că binecuvântat ești în veci. Amin.” Iar îndurătorul și milostivul Dumnezeu, Care-i cunoaște pe robii Săi din pântecul mamei lor, aprinzându-l cu zel dumnezeiesc pe robul Său Vasile, lasă și acesta toate cele desfătate ale vieții și pe binecuvântata sa mamă și, alăturându-se ei și dobândind ceea ce căuta în rugăciune, ajunge și el la mănăstirea în care erau acești sfinți părinți binecuvântând și slăvind pe Hristos, Dumnezeul nostru, și căzând la picioarele lor a dobândit lucrul dorit pe care-l căuta. Iar ei, văzând aprinsul entuziasm al bărbatului, l-au tuns schimbându-i numele în Varlaam, și le era supus împlinind fără murmur și fără zăbavă orice slujire și era cunoscut de toți cu adevărat smerit, strălucind cu nerăutatea voinței.

Fiind deci cuvioșii părinți în această mănăstire și săvârșind frumos alergarea isihiei, faima lor a ieșit nu numai în generația și ținutul nostru, dar și în orașele și satele din jur. De aceea și Clement, supranumit al lui Panculos, fiind preot crescut și el de la sânurile mamei în conduita⁵⁶ monahală, aflând de foarte marea înfrânare a acestor cuvioși părinți, s-a grăbit să vină la ei. Face cunoscut aceasta egumenului mănăstirii în care trăia de copil mic și tuturor fraților de acolo și, îmbrățișându-i și luând de la ei rugăciune, ajunge și el la mănăstirea în care Dumnezeu îi aduse în economia Lui pe toți și, punând metania cuvenită monahilor și cerând rugăciune, a rămas și el în mănăstirea aceasta.

Încă și un oarecare Ieremia de la Muntele Frumos, care ducea și el o viață de isihie și plăcută lui Dumnezeu, aflând faptele frumoase ale ascezei unor atât de sfinți bărbați, lăsând mănăstirea în care trăia, vine și el la acești preacuvioși părinți și căzând la picioarele lor spunea cu lacrimi: „Mulțumesc bunului și atotîndurătorului Dumnezeu că m-a adunat și m-a învrednicit de acest frumos staul! Cu voi vreau să mor, cinstiți și sfinți părinți!”, a grăit cu inimă clocotitoare. Iar ei ridicându-l de la pământ pe cel ce zăcea jos și așa grăia unele ca acestea, și îmbrățișându-l bătrânii a rămas și el împreună cu ei în acea mănăstire găsindu-i colaboratori ai frumoasei lucrări a ascezei pe care și-o dorea; căci nu putea inelul să nu transmită cerii întipăririle peceteii. De aceea văzând și el starea lor și stăruința rugăciunii și toată aspra viețuire și înfrânare și întipărindu-și-o se folosea și el de lucruri asemănătoare.

Astfel fiind aceștia și faima lor strălucind, frații buni Mihail și Teodor, care erau și ei din Muntele Frumos, blânzi în purtare, cuminți în viață, foarte înțelepți cu mintea și apărând preafrumoși în insula noastră, fiind cunoscuți și ei acestor cuvioși părinți, au rivalizat și ei cu frumoasa rivalitate și, socotind zădărnicii toate cele ale lumii, lăsând bogăție, neam, avere, împreună cu ucenicul lor Ioan, care era paramonar și presbiter al

⁵⁶ *Politeia*.

mănăstirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu Palliuriotisi, au venit la acea mănăstire cântând într-un glas și ei psalmul lui David: „Cum dorește cerbul izvoarele apelor, așa dorește sufletul meu despre Tine, Dumnezeule” [Ps 41, 1]. Văzându-i cuvioșii noștri părinți s-au veselit zicând: „Slavă Dumnezeului nostru Care a binevoit așa și Care rânduiește toate spre folos și ne duce la unitate pe toți! Că Lui I se cuvine laudă.” Și mulțumind și schimbând bătrânii între ei îmbrățișarea în Hristos, au rămas și aceștia în acea mănăstire, în care Dumnezeu rânduisese să-i adune acolo pe toți. Și cuvioșii noștri părinți tunzându-i cu harul Preasfântului Duh și pe ei, atotminunatului Mihail i-au schimbat numele în Macarie, fratelui său Teodor în Teodoret, iar ucenicului lor Ioan în Ilarion.

Și toți aceștia erau, cum spuneam, în acea mănăstire, iar împreună cu ei era și bunul monah Gherontie, care până la lupta cea mai bună slujea neconținut nevoilor acestor cuvioși bărbați. Și puteau fi văzuți bătrâni strălucind în făptuire și contemplare, clocotind cu duhul și slujind Domnului; căci aveau psalmodie neîncetată, stare în picioare de toată noaptea, lucrul manual mereu în mâini și psalmii în gură, fiindcă la ei oricărui cuvânt fără rost i se întorcea spatele și grija de lucruri nu se urzea la ei: nu numărau și nu puneau departe veniturile anilor, nu inventau osteneli pentru viața lor și prin lipsirea de ele făcându-și griji să nu caute ceva pentru ziua de mâine; ci crezând în cuvântul nemincinos al Domnului nostru Iisus Hristos „Să nu vă îngrijați” [Mt 6, 25 ș.u.], trăind împreună în autarhie și din puținele lucruri pentru care-și făceau griji, dedicând totul lui Dumnezeu se sârguiau cu toții spre un singur lucru: să ajungă morți pentru trup, ca, murind o dată pentru totdeauna și nemaieexistând pentru lume, să fie împreună cu Hristos și să se numească ai Lui. Așa erau cele plănuite și păzite frumos de ei.

Dar pentru că o cetate aflată pe un munte nu se poate ascunde, nici sfeșnicul nu e ascuns sub baniță [cf. Mt 5, 14–15], nici faptele lor frumoase n-au rămas ascunse, ci buna lor faimă s-a întins nu numai la cei din neamul nostru, dar și la latini. Dar [diavolul] cel care urăște pururea binele și defăimează neamul omenesc, nesuportând să se vadă călcat în picioare de astfel de bărbați cuvioși, a sculat pe un zelos al răutății și unealtă a ei pe nume Andrea de neam latin, pe care cei din neamul lor obișnuiesc să-i numească predicatori⁵⁷ [dominican]. Pe acesta umplându-l diavolul de zelul răutății ca pe Simon Magul, care clocotea de invidie și mânie împotriva corifeilor Petru și Pavel, luând cu el pe unul din cei de același gând și aceeași purtare cu el pe nume Gulielmo⁵⁸, urcă în muntele Cantarei. Și ajungând la mănăstirea unde erau sfinții aceștia au intrat înăuntrul lăcașului și șezând amândoi și adresându-li-se, aceștia le-au dat și lor cuvenita cinstire.

⁵⁷ *Kēryka*. Traducere greacă a latinescului „ordo praedicatorum (op)” numele ordinului monahal apostolic/misionar „dominican” înființat în 1216–1220 de sfântul Dominic (1172–1221) și căruia în 1233 papa Grigorie IX i-a încredințat oficial tribunalul „sfintei inchiziții” pentru reprimarea ereticilor catari.

⁵⁸ *Hēliermos*.

Luând însă chip de vulpe, Andrea le-a zis:

— De unde, de când și în ce mod locuiți în această mănăstire?

Iar ei au zis:

— De unde suntem nu e necesar să vă spunem, dar am venit aici pentru un folos și suntem confrăți în aceeași inițiere⁵⁹ și apărători ai credinței ortodoxe.

Și acela a început să-i întrebe din sfânta Evangheliie și din Apostol; iar ei le-au lămurit frumos toate. Și auzind că au tâlcuit frumos toate, acela le spune:

— Dar sfânta Liturghie⁶⁰ cum o săvârșiți?

Iar ei i-au replicat:

— Așa cum ne-au predat cei care au fost de la început martori oculari [cf. Lc 1, 2] și vestitori ai cuvântului lui Dumnezeu, iar după ei sfintele Sinoade Ecumenice ale sfinților și de Dumnezeu purtătorilor părinți, cu pâine dospită, așa cum și Cuvântul lui Dumnezeu Tatăl la Cina de Taină luând pâine și frângând a dat sfinților Săi ucenici și apostoli zicând: „Luați! Mâncați! Acesta este Trupul Meu frânt pentru voi spre lăsarea păcatelor” [Mt 26, 26]. Așa credem și așa mărturisim. Și ceea ce am primit, asta și aducem spre pomenire și toți creștinii ortodocși suntem datori să jertfim pâine dospită.

Și el le-a zis:

— Dar despre noi, latini, care săvârșim sfânta Liturghie cu azimă, ce spuneți?

Iar ei au replicat cu cuget tare și voință nobilă:

— Cum ți-am spus mai înainte, același lucru îl spunem și acum: Cuvântul viu al lui Dumnezeu și Cel ce este mereu, luând la Cina de Taină pâine dospită, însuflețită, desăvârșită, sfântă, pentru că nu se găsea atunci azimă, a zis: „Aceasta faceți spre pomenirea Mea”, adică pe cea dospită. Și noi așa ținem și credem. Iar despre gândirea voastră latină și azimă, despre care faceți întrebarea, nu știm, nici n-am primit-o nici de la vestitorii lui Hristos, nici de la sfintele Sinoade Ecumenice. De aceea cei ce sfințesc azima o jertfesc ca niște neștiutori și cad din adevăr, gândind rău și greșit, necercetând Scripturile și nealegând adevărul lor. Iar dacă nu credeți scripturilor, ci judecați drept adevăr neștiința voastră, nedându-vă seama de asta, focul să ne probeze pe fiecare. Alegeți, dacă vreți, dintre voi pe care-l știți și-l aveți încercat în această competiție și noi, iarăși, făcând același lucru pe acela dintre noi pe care-l știm ales: să ia în mâini o părticică din azima pe care o aduceți jertfă cel ales de voi la fel și al nostru o părticică dospită din pâinea jertfită și, aprinzându-se un foc și arzând viu, să intre în el amândoi și care dintre ei va fi păzit neatins și va ieși nevătămat, acesta să fie campion și toți îi vor urma lui.

Acestea le spuneau de trei ori fericirii și dumnezeieștii părinți nu înfumurați de o îngâmfare găunoasă, ci imitând cu zel dumnezeiesc, ca și în celelalte, pe marele Ilie; fiindcă și acela în vechime, poruncind să se umple de trei ori cofele cu apă [cf. 4 Rg 18,

⁵⁹ *Symmystai*.

⁶⁰ *Mystagōgias*.

34], nădăjduia în Dumnezeu Cel Preaînalt că va face o minune cu foc și nădejdea nu i-a fost dezmințită, tot așa și acești preacuvioși; fiindcă, după cum știm toți, cele făcute în har sunt mai mari și mai desăvârșite decât ele din Vechiul Legământ. Acestea au fost deci așa.

Auzind cele spuse de sfinți, mai crud decât niște fiare, dezbrăcând blana de vulpe [Andrea] s-a schimbat într-o fiară sălbatică și le-a spus amenințător:

— Pentru că vorbiți cu dispreț despre gândul nostru și spuneți că azima adusă de noi spre pomenirea lui Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu, nu e ceva vrednic, dar și noi care o ținem rău ne opunem vouă, veniți toți în Levkosia în fața tribunalului episcopului nostru ca să dați socoteală pentru cele ce le-ați grăit rău împotriva noastră!

Și le-a fixat și un termen ca să vină la el. Așadar, lăsându-i, s-a dus biruit de mânie și de rușine. Iar ei, ca niște adevărați retori ai adevăratei credințe, auzind aceste cuvinte, au spus toți într-un glas acest singur cuvânt:

— Vom urma hotărârii tale și vom muri pentru credința ortodoxă, chiar dacă ați aduce asupra noastră zece mii de morți. Fiindcă avem bune nădejdi că vom fi vii cu sufletul dacă ne vom lupta pentru numele ei. Pentru că aceste trupuri chinuite cu violențele pedepse ale acestor uzurpatori/tirani latini se vor îmbrăca în nemurire în viața aceea fără sfârșit, căci nemincinos este Cel ce a spus: „Pe oricine Mă va mărturisi înaintea oamenilor și Eu îl voi mărturisi înaintea Tatălui Meu Care este în ceruri” [Mt 10, 32].

Și odată cu acest cuvânt lucrătorii viei duhovnicești au lovit în lemn și, adunându-se cu toții în lăcașul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, făcând laudă de toată noaptea și săvârșind dumnezeiasca Liturghie, s-au împărtășit fiecare din ei cu preacuratele și de viață făcătoarele Taine și ca dintr-o singură gură s-au rugat lui Dumnezeu zicând așa:

— Dumnezeule al părinților și Doamne al milei, Care ai făcut toate cu cuvântul Tău și cu înțelepciunea Ta l-ai alcătuit pe om ca să stăpânească făpturile făcute de Tine și să conducă lumea Ta cu cuvioșie și dreptate, dă-ne, nevrednicilor Tăi robi, voință statomică și fixă să lupte și să moară pentru adevărata credință spre slava Ta și a Unului-Născut Fiul Tău și a Preasfântului și de viață făcătorului Tău Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Și sfârșind Amin-ul, au ieșit toți din locaș și rânduind frumos toate cele din mănăstire au venit în Levkosia în venerata mănăstire a Sfântului Gheorghe Lampon, sau a Manganei. Și puteau fi văzuți toți creștinii ortodocși din neamul nostru curgând ca un râu spre priverștea unor asemenea cuvioși bărbați, cerând să fie învredniciți de rugăciunea de la ei, dar și privind la deznodământul lucrurilor și fericindu-i și antrenându-i pentru luptele care le stăteau înaintea.

Aceste lucruri grăindu-se în toată insula, au ajuns și au fost auzite și în mănăstirea Machaira. Și punându-și în minte unii din monahii de acolo, dintre care unul era Grigorie, iar altul Ignatie, ciprioți de neam, din părinți de neam bun și credincioși, aprinși și acești preafericiți de zel dumnezeiesc, au ieșit din mănăstire și se duceau la cuvioșii

noștri părinți. Și umblând pe drum cântau psalmi, și mulțumind unul zicea: „Pașii mei îndreptează-i după cuvântul Tău și să nu mă stăpânească nici o fărădelege” [Ps 118, 133], iar altul spunea: „Să se umple gura mea de lauda Ta, Doamne, ca să cânt slava Ta, toată ziua mare cuviința Ta” [Ps 70, 9]. Iar când s-au apropiat de mănăstirea Sfântului Gheorghe Lampon, alergând s-au aruncat la pământ cerând rugăciunea și binecuvântarea acelor cuvioși părinți și rugându-se să fie împreună cu ei până la viață și moarte, să-i întărească în lupta ce le stătea înaintea și să li se alăture dumnezeiescului lor staul. Iar acești vestitori ai adevărului și cinstiți bătrâni i-au primit foarte bucuroși și sfânta lor unitate s-a ridicat la treisprezece părinți.

Aflând de intrarea cuvioșilor bătrâni, Andrea a anunțat toate cu de-amănuntul episcopului lor, Eustorgio⁶¹. Iar acesta a reunit repede tot poporul aflat sub el alcătuit din episcopi, preoți, cărturari și cei din bisericile lor. Și stând neamul latin în ordine de luptă și mulțime de norod obștesc fiind adunat la această tiranică anchetare, pune să-i cheme pe cuvioși. Iar ei veneau. Și umblând cântau pe drum psalmul „Fericiți cei fără prihană în cale, care umblă în legea Domnului” și celelalte ale psalmului [Ps 118, 1 ș.u.]. În fruntea lor în rugăciunea psalmilor era preasfântul Conon împreună cu minunatul Ioan, până când s-au oprit în curtea episcopului latinilor. Și acesta le zice:

— Spuneți-mi, monahi, adevărate sunt cele spuse despre voi de magistrul Andrea? Că spuneți că aceia care jertfesc azime sunt în prăpastia pierzaniei ca niște rătăciți, fiindcă se opune rău legii?

Și cinstiții bătrâni au răspuns într-un glas ca unul și zicând cu glas limpede:

— Noi așa spunem: toți câți se împărtășesc cu azime cad din adevăr și dogmatizează lucruri opuse sfintei Evanghelii, dumnezeieștilor Scripturi și sfintelor Sinoade și sunt rătăciți, și nu numai cei vii, dar și cei din trecut.

Auzind aceste cuvinte episcopul latinilor, umplându-se de o mânie nestăvilită, a ordonat ca toți să fie aruncați în închisoare, vrând ca prin această închidere să-i facă ușor de convins; iar dacă-i va găsi cu o voință mai aspră și neschimbată, să-i piardă rău. Iar călăii trăgându-i cu violență, pe unii bătându-i, pe alții împingându-i dezordonat, pe alții înțepându-i fără rușine, iar altora smulgându-le bărbile și adresându-le cuvinte necuvenite numindu-i „câini” și „patarini”⁶² și alte lucruri nepermise ca acestea, i-au aruncat în temniță. Făcând deci cu ei unele ca acestea, frică și cutremur au venit peste

⁶¹ Eustorge de Montaigu, arhiepiscop latin de Nicosia (1217–1250), participant la asediul Damiettei în Egipt de cruciați în 1218 și în 1250 (murind aici).

⁶² Inițial numele unei mișcări laice extremiste de reformă a Bisericii catolice apărute la Milano în anii 1050–1075 și dat începând în 1179 (Conciliul Lateran III) sectei dualiste radicale a „catarilor” sau „albigenzilor” din Italia și din sudul Franței active aici din 1150 ca urmare a misiunilor bogomililor din Bosnia și Dalmația și reprimare dur de papalitate printr-o brutală cruciadă internă în 1208–1229 și prin tribunalul „sfintei inchiziții”.

toți romeii care locuiau în această insulă, care, ridicându-și mâinile spre cer, spuneau cu lacrimi:

— „Privește, Doamne, din cer și vezi, și cercetează această vie și o tocmește pe ea, pe care a sădit-o dreapta Ta” [Ps 79, 15–16], și care a ales să moară pentru numele Tău. Vezi maltratarea noastră, vezi și necazul! Peste noi toți s-au făcut stăpâni aceste fiare vârsătoare de sânge și rag ca niște lei. Dar spre acești aleși ai Tăi, Doamne, și părinți ai noștri, care s-au dat pe ei înșiși să moară pentru adevăr și să reziste răilor noștri stăpâni și tirani, privește și dă-le tărie și putere împotriva potrivnicilor, ca prin ei să fie slăvit Numele Tău cel sfânt și turma ortodoxă să-și recâștige îndrăzneala și ea, cea umilită și aservită, să fie iarăși mare.

Lucrătorii răutății însă, văzând rezistența acestor cinstiți bătrâni, ce n-au spus, ce n-au făcut, ce lucruri nelalocul lor n-au grăit? Mugind îi mușcau cu dinții lor. Aruncați fiind deci în arest cu picioarele puse în fiare, s-au întors spre rugăciune zicând:

— Doamne, Cel ce pe noi, robii Tăi, ne-ai făcut vrednici să pătimim acestea pentru credința ortodoxă, fă-ne vrednici și întărește-ne să umblăm în continuare în îndreptările Tale și să nu cedăm în fața torturilor, ci să gândim și să pătimim uniți, că sfânt ești în veci. Amin.

Au rămas deci acești foarte tari părinți în acel cumplit arest răbdând toate maltrătarile, în duhoare, mizerie și orice alt necaz, mulțumind lui Dumnezeu ca la un an, gustând doar pâine și apă. Și prin rugăciunea de toată noaptea, asceza culminantă, conduita de campioni și psalmodia neconținută a acelor excelenți bărbați acel loc împrumuit putea fi văzut mai degrabă o școală de înțelepciune⁶³.

Mulțumind deci fiecare din ei atotîndurătorului Dumnezeu și Domnului nostru Iisus Hristos, se folosea de astfel de cuvinte ale psalmistului. Ioan, liderul în toate rugăciunile și răspunsurile acestei dumnezeiești cete, zicea: „Căci căpeteniile au șezut și cleveveau împotriva mea, iar robul Tău se îndeletnicea în îndreptările Tale” [Ps 118, 23]. Sfințitul Conon zicea: „Dorit-a sufletul meu să poftască judecățile Tale în toată vremea” [Ps 118, 20]. Ieremia cel curat cu inima spunea: „Urât-am pe cei fără de lege, iar legea Ta am iubit. Ajutorul meu și sprijinitorul meu ești Tu, spre cuvintele Tale am nădăjduit” [Ps 118, 113–114]. Marcu cel luminat cu duhul spunea: „Depărtați-vă de la mine cei ce faceți răul și voi cerceta poruncile Dumnezeului meu” [Ps 118, 115]. Chiril vestitorul adevărului spunea: „Calea adevărului am ales, nu voi uita judecățile Tale” [Ps 118, 30]. Minunatul Teoctist zicea: „Ajută-mă, Doamne, și voi fi mântuit, și voi cugeta la îndreptările Tale pururea” [Ps 118, 117]. Smeritul în toate Varnava mulțumind zicea: „Umilit am fost foarte, Doamne, voi fi viu după cuvântul Tău” [Ps 118, 107] și voi muri în adevăr. Maxim cel Preabun atât cu numele, cât și cu fapta zicea: „Grăit-am în mărturiile Tale înaintea împăraților” și tiranilor arhieriei „și nu m-am rușinat” [Ps 118, 46]. Teognost cel cunoscut de Dumnezeu mulțumind zicea: „Și am cugetat la poruncile

⁶³ *Phrontistērion*.

Tale pe care le-am iubit foarte, am ridicat mâinile mele la poruncile Tale pe care le-am iubit și în îndreptările Tale m-am îndeletnicit” [Ps 118, 47–48]. Dumnezeuiescul Iosif spunea: „Cei trufași au călcat legea Ta foarte, de la legea Ta nu mă voi abate” [Ps 118, 51]. Ghenadie cel afierosit Domnului de la naștere mulțumind spunea: „Sufletul meu e în mâinile Tale pururea, și legea Ta n-am uitat” [Ps 118, 109]. Gherasim care s-a adus pe sine însuși lui Dumnezeu cinstire scumpă zicea: „Pe cei nelegiuîți i-am urât, iar legea Ta am iubit. Ajutorul și sprijinitorul meu ești Tu, în cuvintele Tale am nădăjduit” [Ps 118, 113–114]. Gherman, folosindu-se de cuvintele lui David ca de un dar al zeilor, grăia și el mulțumind: „Părtaş sunt eu cu toți cei ce se tem de Tine și păzesc poruncile Tale” [Ps 118, 63].

Isprăvindu-se deci răstimpul aceluia an, i-au adus iarăși la arhiepiscopul latinilor pentru o interogare, și acesta le spune:

— Până când veți rămâne în neștiința voastră dinainte și în loc ca învățând ceva de la timpul scurs să vă pară rău că ați respins cele spuse de noi ca niște lucruri îngrozitoare?

Dar vitejii vestitori ai adevărului au strigat ca o singură unitate:

— Să nu ne dea Domnul să ascundem adevărul și să facem arătată minciuna!

Și episcopului i-au zis:

— Acest lucru să-ți fie cunoscut, stăpâne, că același lucru pe care l-am spus îl vom vesti și spune iarăși și nu vom înceta să-l spunem: cei ce se împărtășesc cu azime sunt părtași ai pierzaniei.

Și iarăși i-au predat temniței să fie ținuți în siguranță de călăi. Iar după trei ani, vrând arhiepiscopul să se ducă în părțile Orientului pentru niște slujiri ale lui, i-a înfățișat iarăși pe acești părinți la o a treia interogare, ca prin a instrucție să afle de la ei adevărul ferm și să-l facă arătat celui numit de ei patriarh al Ierusalimului, și le spune:

— Spuneți-mi, monahilor, ce gândiți despre azimă? Este ea trup al lui Hristos, adevărul Dumnezeu, sau nu?

Iar ei au strigat cu îndrăzneală într-un singur glas:

— Să nu fie, Hristoase Împărate, ca azimă să fie așa cum spui tu!

Și, umplându-se iarăși de mânie, i-a predat lui Andrea și acela predându-i paznicului închisorii i-a poruncit să-i țină în siguranță.

Și cine va putea spune lucrurile cumplite pe care le-au suferit în închisoare în toți acei trei ani? Chinurile, ostenelele, nedormirile, mizeriile, relele suferite prin foame și prin sete, prin frig și goliciune? Ei însă cu suflet și credință de diamant le suportau vitejește. Într-o astfel de închisoare întunecoasă și cumplită fiind acești cuvioși părinți și mărturisitori ai adevărului, Teodoret cel plecat din Muntele Frumos, căruia prin dumnezeiasca și îngereasca haină i se schimbaseră numele în Teognost, căzând într-o boală cumplită și a dat lui Dumnezeu sufletul în aceleași lanțuri. Iar dumnezeieștii părinți camarazii lui de luptă jelindu-l, dar înălțând totodată cântări de mulțumire, slăveau pe Dumnezeu Care rănduiește cu înțelepciune spre folos toate.

Aflând Andrea de sfârșitul acestui cuvios părinte, a poruncit ca sfânta rămășiță⁶⁴ [a trupului său] să fie târâtă fără milă prin mijlocul aceluia loc și aruncată în foc. Ceea ce s-a și făcut. Și pregătindu-se focul și făcându-se totul spre insultarea neamului nostru, târând-o prin piață au aruncat-o în foc. Și așa s-a săvârșit martiriul său în anul 6739 [= 1231], luna aprilie, ziua a 5-a.

Iar acești cuvioși părinți știind dinainte plecarea lor la Dumnezeu și toți cei din închisoare fiind frați, pe cei încă neînvredniciți de haina îngerească i-au învrednicit de această dumnezeiască haină; și pe Matei l-au numit Marcu, pe Clement, Chiril, pe minunatul Toma, Teoctist, pe Varnava, Varlaam, pe Macarie cel de la Muntele Frumos, Maxim, pe Ilarion, Iosif, pe Ignatie, Ghenadie, pe Grigorie, Gherasim, pe Gherontie, Gherman; căci Ioan, Conon și Ieremia fuseseră învredniciți de ea mai dinainte.

Trecând cei trei ani și biruit de mânia dinainte, Andrea i-a înfățișat iarăși pentru o altă anchetare și le spune:

— Rămâneți încă în răul vostru sfat dinainte zicând că azima sfințită de preot nu este trup al lui Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu?

Iar ei cu glas limpede au strigat zicând:

— Noi așa răspundem și întărim și dăm mărturie în auzul tuturor celor ce s-ar întâmpla. Și nu vă uitați la noi, monahii săraci și umili, și disprețuiți dreptatea, și nu socotiți drept nimic judecata sărmanilor. Ci privind în oglindă adevărul puneți în balanță dreptatea, ca nu cumva disprețuindu-i pe acești bărbați mici socotindu-i de jos să fiți disprețuiți și voi de dreptul Judecător și Domn al nostru Care vede toate. Noi suntem creștinii, robi ortodocși ai Dumnezeului Celui Preaînalt și credem în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, un Tată fără de început, un Fiul împreună fără de început, un Duh împreună-veșnic, Care din Tatăl purcede și se odihnește în Fiul, Preasfânta Treime, cum au dogmatizat dumnezeieștii Părinți în sfântul Simbol, [credem] și în Unul din aceeași Sfântă Treime, Domnul nostru Iisus Hristos, Care S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat din Duhul Sfânt și Maria Fecioara și S-a făcut om, a fost răstignit și a fost îngropat, și a treia zi a înviat și a fost înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui și iarăși va veni cu slavă să judece viii și morții și Împărăția Lui nu va avea sfârșit. Credem și în atotsfântul și atotdesăvârșitul Său Trup, pe care l-a predat cu mâinile Sale sfinților Săi ucenici și apostoli zicând: „Luați! Mâncați! Acesta este Trupul meu. Aceasta să faceți spre pomenirea Mea. Acesta este Legământul cel Nou.” Iar aceștia L-au predat Bisericii una și catholică cea ortodoxă în toată lumea locuită cum afirmă sfintele Evanghelii și toți sfinții, dospit, și pe acesta îl aduceau ca jertfă, și pe acesta păzindu-l îl săvârșim, credem și mărturisim până astăzi. Și chiar dacă ați aduce peste noi zeci de mii de morți, nu veți săpa cu nimic această tare rezistență și nu ne vom arăta nicicând mai prejos decât predaniile părinților, dispozițiile apostolilor și ale tuturor sfinților. Iar dacă nu crede și nu urmează cineva acestor lucruri, acesta nu este dintre cei ce cred ortodox, ci unul ca acesta este un eretic evident; fiindcă

⁶⁴ *To hagion leipsanon.*

eretic și supus anatemei ereticilor e și cel care se abate chiar cu puțin de la credința ortodoxă.

Iar dacă ne întrebi despre azime, noi n-am venit să discutăm cu tine despre aceste lucruri, nici n-avem cumva în plan să avem o discuție cu cineva în acest loc, ci doar să ne îngrijim de mântuirea noastră. Dar pentru că ne constrângeți cu forța să vorbim, iată vorbim și vom grăi nu după voința noastră, ci potrivit predaniei dumnezeieștilor Scripturi. Fiți cu băgare de seamă la cuvintele noastre și la ce grăiesc dumnezeieștile Scripturi, ca nu cumva mai apoi, părându-vă foarte mult rău, să n-aveți nici un folos. În Noul Testament nu se găsește în nici un loc că Hristos a predat azimă, nici apostolii — să nu fie! —; prin urmare, oricine nu spune că azima e nepredată Bisericii catholice nu e un creștin credincios și se va supune anatemei. Fiindcă se crede cu adevărat, și dumnezeieștile Scripturi confirmă, că azimele sunt ale iudeilor și despre cei care le fac Trup al lui Hristos sfinții apostoli și sfintele Sinoade Ecumenice hotărâsc așa: că sunt contrari legii, gândesc cele ale iudeilor și sunt în afara credinței ortodoxe și călcători ai adevăratei predanii. Pentru că adevăratul Trup al lui Hristos care are mărturie de la Hristos și toți sfinții este cel dospit, pentru el dăm mărturie și noi și pentru el pătimim și vom muri. Iar dacă nu primiți asta, apostolul Pavel spune: „Ce fel este lucrul fiecăruia îl va proba focul” [1 Co 3, 13], focul acela pe care l-am propus și mai înainte spre alegere și probare și Dumnezeu e gata să arate plecând de aici care este adevărul; iar dacă nu vreți asta, ci vreți să ne trimiteți în chip nedrept la moarte, Judecătorul comun va pronunța dreapta Lui judecată între noi și voi. Ce aveți de gând să faceți cu noi nu zăboviți!

Auzind aceste cuvinte și fierbând de mânie, Andrea cel mai crud decât fiarele sălbatice a hotărât să fie aruncați iarăși în închisoare. Iar el s-a retras plin de rușine și de mânie, stând trei zile fără să guste hrană și fără odihna somnului, ci șezând treaz medita la cel fel de moarte să-i trimită.

Unul dintre latini însă, chemându-l pe monahul Ghenadie de la mănăstirea Machaira, fiind cunoscut cu el, îi spune:

— Ascultă-mi sfatul și vino la sfatul lui Andrea și eliberează-te de această cumplită pedeapsă. De altfel ai și tată, și mamă, și soră și care e folosul să-i lași să trăiască cu niște lucruri așa de cumplite?

Cu adevărat nobilul Ghenadie, privind însă la el cu ochi aspru, i-a zis:

— Depărtează-te de la mine lucrătorule al nedreptății, că nu știi ce spui. Ceea ce îți se pare a fi un lucru cumplit pentru mine e viață, desfătare și odihnă și dăruitor al fericirii aceleia. Iar părinții mei, tată, mamă și frați, sunt aceștia care sunt împreună cu mine și au ales să moară pentru Hristos.

Iar acela, văzându-l de neschimbat, lăsându-l s-a dus. Întreg acest lucru a fost amăgirea vrăjmașului ca, așa cum odinioară l-a răpit cu vicleșug pe Iuda din corul apostolilor și pe unul din cei Patruzeci de martiri ai lui Hristos și i-a lipsit de lumina dumnezeiască și de dulceața raiului, tot așa plănuia să-și furișeze vicleșugul și în fericitul

acesta. Dar nenorocitul a fost dezmințit și nu și-a atins scopul, iar nobilul prin credință Ghenadie, fiind umplut și păzit de harul lui Hristos, a scăpat în chip nobil de vicleșugul vicleanului care urzise acest viclean plan și lupta iarăși lupta cea bună împreună cu turma sa în Hristos.

Aruncați fiind deci, cum s-a arătat, cuvioșii părinți în temniță și trecând cele trei zile, prezidând iarăși blestematul Andrea și regele care stăpânea atunci Ciprul⁶⁵ cu tot ordinul purtătorilor de spadă și al cavalerilor și toți cei din consiliu, Andrea îi anunță cuvânt de cuvânt toate cele ale sfinților bărbați, arătându-i și cele ce le mărturisiseră în scris și neschimbarea lor după atâția ani în care au fost presați în închisoare. Iar regele și tot ordinul cavalerilor i-au spus lui Andrea:

— Tu porți și promovezi drepturile Bisericii. Dacă ți se pare ceva, fă! Fiindcă mie nu mi s-au dat treburile bisericilor, ci cele publice.

Iar fiul răutății sau, mai bine zis, al fărădelegii, a zis:

— Nouă nu ne este îngăduit să dăm pieirii pe nimeni decât ca după sentința pronunțată să-i trimitem călăulul să fie pedepsit.

Atunci deci i-a predat regelui declarând cu ce fel de moarte îi va da pieirii și spunând așa:

— Fiindcă acești monahi ai grecilor spun că azima n-a fost dată de Hristos să fie adusă jertfă pentru El, ci pâinea dospită, să piară rău cei răi, și cei care blasfemiează în aceasta hotărâm ca mai întâi legându-le picioarele să-i târască prin piață, adică prin rău, ca trupurile lor să fie zdrobite de pietrele din rău; după care să fie aruncați în foc!

Pronunțată fiind sentința și venind călăii, acești cuvioși și fericți părinți, ridicându-și ochii spre ceri și mulțumind, au zis cu un singur glas:

— Doamne, Dumnezeuul puterilor, Îți mulțumim că ne-ai învrednicit să ne arătăm mai presus decât acești blestemați de latini și să murim pentru Tine. Cei trei copii au fost puși la încercare în cuptor prin foc [Dn 3], dar le-ai dat un dublu har ca să se arate mai presus decât caldei și decât focul. Iar noi, care ne-am arătat mai presus decât latini, dă-ne tărie să nu ne arătăm fricoși față de focul acesta, ci să ne arătăm arși cu totul în el, ca ștergând și spălând orice pată de pe suflet și necruțând acest trup umil și mult chinuit, să fim făcuți vrednici de împărăția Ta veșnică. Dă și celor ce se ating de rămășițele noastre și ne pomenesc plata vrednică și toate cererile cele spre mântuire!

Ajungând apoi târați prin rău legați în urma cailor și asinilor și trași pe pământ, fiindcă așa se spune îndeobște de oamenii locului, au fost aruncați în foc. Și așa s-au săvârșit frumos biruitorii martiri ai lui Hristos și oi frumoase ale turmei Lui, mielușei cei dulci locuitori ai Sionului de sus, nobilii și noi mărturisitori, care lucrând puțin, dar însuflețit în veacul al unsprezecelea și primind plată desăvârșită de la Stăpânul atotbun, au fost încununați fiecare dintre ei cu două cununi în loc de una: pentru că au trecut mai

⁶⁵ Henric I de Lusignan (n. 1217), rege al Ciprului (1218–1254), era în mai 1231 încă minor, neîmplinind încă 14 ani.

întâi prin apa străpungerii inimii, după care au fost puși la încercare prin foc, și s-au împlinit astfel cu ei cuvintele profetului David: „Am trecut prin foc și prin apă și ne-ai scos la răcoare” [Ps 65, 11]. De partea lor fie să fim făcuți vrednici cu harul și cu iubirea de oameni a Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos, împreună cu Care slavă Tatălui împreună cu Preasfântul, bunul și de viață făcătorul Său Duh, acum și în nesfârșitele veacuri ale veacurilor. Amin.

Însemnări din codicele Vaticanus Palatinus graecus 367, ff. 178 și 180r:

Pomenirea cuvioșilor părinților și mărturisitorilor noștri Ioan, Conon și a celor 11 monahi împreună cu ei care au fost arși de rău-cinstitori, cacodocși și eretici pentru că le spuneau că azimele sunt de la iudei și eleniști și că apostolii și sinoadele ecumenice n-au predat asta, ci pâine dospită ca figură/tip al scumpului Trup al Domnului nostru Iisus Hristos, și au dat mărturie martirică în anul 6739 [1231], 19 mai.⁶⁶

În 19 mai, într-o miercuri, a anului 6739 [1231], s-au săvârșit prin foc monahii Ioan, Conon și cei împreună cu dânșii.⁶⁷

2

Mărturisirea de credință a celor 13 monahi⁶⁸ (19 mai 1231)

[...] și ținem și slujim, și credem și mărturisim, și chiar dacă am muri zeci de mii de morți, nu vom tăgădui această credință a noastră. Și dacă ține cineva în afara predaniilor Domnului, și a dispozițiilor apostolilor și ale tuturor sfinților, nu e creștin ortodox. Iar pentru că ne întrebați și despre azimă, noi n-am venit să discutăm despre ea, nici n-am vrea să avem întâlniri cu cineva, ci doar să ne îngrijim de păcatele noastre. Dar pentru că suntem întrebați despre ele, ne apărăm fără șovăială și fără nici o ipocrizie nesustînând sau scriind ceva de la noi înșine, ci cum scrie dumnezeiasca Scriptură. Ascultați deci cu grijă printr-un cuvânt rostit care trece spre voi precum întăresc și dumnezeieștile Scripturi și nu vă grăbiți să luați ce este rău înaintea Domnului, ca să nu aveți apoi multe păreri de rău și nu vă va fi de nici un folos. Deci, dacă vreți să cunoașteți exact cum credem noi, dar și toată lumea locuită, și cum țin și cred creștinii ortodocși să vreți atunci să ascultați adevărul de la noi, umilii monahi:

Domnul nostru Iisus Hristos n-a venit să desființeze Legea, ci să o îplinească [cf. Mt 5, 17], cum și spune și lui Ioan Botezătorul: „Lasă acum, fiindcă așa se cuvine să

⁶⁶ Ed. A. Beihammer, *Griechische Briefe und Urkunden aus dem Zypern der Kreuzfahrerzeit. Die Formularsammlung eines königlichen Sekretärs im Vaticanus Palatinus graecus 367* (Texts and Studies in the History of Cyprus 57), Nicosia, 2007, p. 240.

⁶⁷ Cf. *Chronica byzantina breviora I*, ed. P. Schreiner, Viena, 1975, p. 199.

⁶⁸ Traducerea textului grec editat de Ch. Kyriacou, 2018 (*supra*, n. 47), pp. 235–237, după codicele unic *Vatic. gr. 1409*, f. 239r–v.

împlinim toată dreptatea” [Mt 3, 15], și așa a fost botezat Cel curat și nepătat Care n-avea nevoie de curățire. Dar a fost și tăiat împrejur a opta zi [cf. Lc 2, 21], iar marele apostol Pavel strigă: „Dacă v-ați tăia împrejur, Hristos nu vă va fi de nici un folos” [Ga 5, 2]. Astfel încât cei care sunt de părere că trebuie să țină în chip sigur azime și să se împărtășească cu ea pentru că se spune că și Hristos a făcut asta să se taie și împrejur. Și pentru că urmați iudeilor, de ce vă împărtășiți cu ea în fiecare zi și în fiecare sărbătoare ca din Trupul Domnului? fiindcă azima se celebra o dată pe an și iudeii o mâncau doar șapte zile. Astfel încât cei care vor să celebreze azima, să facă și ei în chip asemănător. Și pentru că nu este predată de Hristos sau de apostoli, un creștin ortodox nu poate să o mărturisească sau să o aducă drept Trupul lui Hristos. Ci toată Scriptura insuflată de Dumnezeu [2 Tim 3, 16] și sfintele cărți sinodale spun așa: cei care păzesc sâmbetele cu azime și spun că sunt creștini mint⁶⁹, căci nu sunt nici creștini, nici iudei curați, ci sunt, cum spune Marele Vasile, asemenea unei piei de leopard, al cărei păr nu este nici negru, nici cu totul alb⁷⁰, așadar, cum dau mărturie marii luminători și sfinți ai Bisericii, cei care celebrează azime sunt călcători de lege și cu gândire iudaică, și în afara credinței ortodoxe, ca unii care încalcă adevărata predanie a Domnului și a sfinților Săi ucenici și apostoli și a de Dumnezeu purtătorilor noștri părinți, care strigă răspicat că trup al Domnului adevărat, viu și în sens propriu este pâinea dospită, iar sânge, scumpul și atotneprihănitul Său sânge care a țâșnit din preacurata și sfânta Lui coastă împunsă cu lancea de soldat în vremea răstignirii, când, potrivit dumnezeieștilor Scripturi [In 19, 34], îndată au ieșit sânge și apă, două izvoare ale mântuirii. Așa dăm mărturie, credem și mărturisim și noi și pentru asta pătimim acum și suntem gata să murim. Iar dacă nu credeți toate acestea pe care le-am scris și nici dumnezeieștile Scripturi, faceți atunci judecata lui Dumnezeu pe care am cerut-o de la început, și anume pe cea prin foc, și Dumnezeu e gata să arate adevărul. Iar dacă nu vreți asta, ci doriți să ne ucideți în chip nedrept, să fie osânda voastră și ceea ce urmează să se întâmple cu noi să fie asupra noastră; noi suntem în afara osândeii ca unii care spunem adevărul și nu-l ascundem ca niște robi de pe urmă ai adevăratului Dumnezeu și Mântuitorului nostru. Și dacă vreți mântuirea voastră, credeți adevărul și scuturați minciuna, dar dacă nu, voi veți vedea. Căci de aceea vă predăm toate acestea în scris, ca împreună cu acest înscris să fim judecați înaintea Judecătorului comun și Dumnezeu a toate, Căruia fie slava în veci. Amin.

Toate acestea să fie făcute cunoscute vouă tuturor, Bisericii voastre ortodoxe și tuturor creștinilor de același gând, după moartea noastră, a celor care pentru adevărata mărturisire a atotsfântului Trup al lui Hristos, Dumnezeu nostru, ne-am predat pe noi înșine morții, mărturisire pe care au făcut-o și proclamat-o deschis înaintea celor care ne tiranizează. Și să nu bănuiască cineva că din aroganță sau voință proprie ne-am prezentat

⁶⁹ Cf. can. apost. 66, 70; 29 și 38 Laodiceea; 11 Tullan.

⁷⁰ *Cuvânt ascetic*, PG 31, 873C.

la ei cu îndrăzneală și nechemați și am grăit acestea, ei venind ei la noi în munte și forțându-ne mult cu privire la acestea n-am vrut să ascundem adevărul după puțința noastră și cât ne-a dat Dumnezeu; și coborându-ne fără să vrem din munte și stând înaintea tribunalului lor și fiind interogați de două și de trei ori și tiranizându-ne mult, nu s-a făcut din partea noastră o acuzație la adresa lor; dar fiind mult forțați de ei, în final am mărturisit acestea înaintea lor, a tuturor, pentru că și dacă ar fi nevoie să murim zeci de mii de morți, rămânem de nemutat în credința noastră ortodoxă.

19 mai, luni, anul 6739 [1231]

3

Sinaxar⁷¹

Pomenirea cuvioșilor treisprezece părinți ai noștri și isihăști care au dat mărturie martirică pentru credința noastră ortodoxă, ale căror nume sunt acestea: Conon și Ioan, liderii acestei dumnezeiești tabere și răspicați crainici și mărturisitori ai adevăratei credințe; Marcu, ucenic al lor, care a pățimit împreună cu ei până la sfârșit cele rele, a suferit, dar a și fost încununat împreună cu ei; Clement al lui Panculos, preot cipriot și slujitor al adevăratei vii a lui Hristos, ramură pururea înfloritoare și cu bun rod, mărturisitor și crainic al credinței ortodoxe; Maxim cel cu adevărat fericit și Teodoret, darul cel adevărat, frați de sânge de la Muntele Frumos, cetățenii Ierusalimului de Sus și mărturisitori ai credinței supraluminoase; Teoctist și Varnava, luminată doime, ciprioți și ei și frați de sânge; Ieremia, care a îmbrățișat viața cu adevărat singuratică și liniștită, arătător și dascăl al credinței ortodoxe; Grigorie, ochiul cu adevărat veghetor și mărturisitor al bine-cinstitoarei credințe; Iosif, fiul lui Leon, paramonar al preasfintei Născătoare de Dumnezeu; Gherasim, cel care a lăsat toate și a luat pe umăr crucea, și el mărturisitor și crainic al adevăratei credințe; Gherman, cel ce a primit în sine însuși prețuita cinstire și grăia având în el însuși pe Hristos întreg, și el mărturisitor al adevăratei credințe. Acești de trei ori fericți și de trei ori cuvioși părinți ai noștri mărturisitori și martiri au făcut trei ani de zile în întunecoasa temniță a latinilor îndurând orice maltratare, fiind însă turnuri de diamant în foame, în sete, în tot felul de strămtorare și goliciune într-un loc întunecos și împuțit. După care, interogați fiind cu multe interogatorii și necedând voinței latinilor, fiind duși de trei ori fericții părinți pe culmea Levkosiei și la ordinul înținaților latini, prin tot râul Levkosiei lovindu-i fără milă cu toiege și tăindu-le sfintele trupuri, în cele din urmă au aprins un foc care ardea cu multe lemne și aruncați fiind în el de trei ori fericții și-au dat sufletele în mâinile Dumnezeului Celui Viu.

4

⁷¹ *Ibid.*, pp. 238–239, după codicele unic *Vatic. gr. 1409*, f. 239v.

**Ale aceluiiași monah Macarie Caloritis stihuri la sfârșitul cărții pe care a scris-o⁷²
(1231)**

Scrisu-s-a cartea aceasta / de mine, cel mai mic, / sărac și lipsit de carte, / străin și mai sărac decât toți, / îmbrăcat în zdrențe, îmbrăcat în negru, / repede monah, chipurile, / al cărui nume este / Macarie, robul lui Hristos. / Dar acela care are / cartea de față / și toți câți se întâmplă / să o vadă adeseori, / să nu mi-o faceți / ca reproș cu toții, / căci vrednic sunt de reproșuri de la toți. / Dar pentru că eram închis / în închisoare, / n-am văzut poate întru totul / ceea ce am scris aici. / De aceea punerea tuturor / literelor și semnelor / este indistinctă / și cu totul neclară. / Căci cel ce șade, vai mie, / în întuneric, nevăzând, / cum va trasa literele / după cum vrea și după cum se cere? / De aceea vă cer / să nu mi se facă acest reproș de voi [...] / Dar să nu intre la bănuială cineva / din voi, cei care ascultați, / că din altă pricină / am fost închis în închisoare. / Departe de asta, bunule prieten, / iubite frate, / căci cauza / ți-o voi lămurii, / ca să știi. / Cum eram noi în munte, / șezând în isihie, / au venit doi latini / vrând să stea la discuți. / Noi însă, spunându-le adevărul / și mărturisind / credința noastră adevărată, / [...] ne-au predat din invidie / căpeteniei lor [...] și iarăși luându-ne / înaintea tuturor / același cuvânt al adevărului / l-am grăit cu toții [...] și, neavând ce să facă, / din invidia nemăsurată / ne țin pe toți în închisoare / ca niște puternici stăpâni ai locului; / căci cu toții împreună suntem / treisprezece la număr. / Dar cine va putea spune / toate maltrătarile lor? / căci în fiecare zi ne omoară pe toți. / Nu ne îngăduie să vedem lumină / nici ziua, nici noaptea, ci ne țin închiși / în întuneric ca într-un iad. / Din iubire, așadar, / am scris această carte / încuiat acum așa / în bezna întunecoasă. / De aceea ție, / celui ce ții în mână această carte, / îți cer: adu-ți aminte de mine, săracul tău, / și de sunt viu, și de mor. / Căci pentru adevăr / suntem gata să murim; / pentru asta am și venit / aici cu înflăcărare. / Suntem însă ținuți cu forța / acum în închisoarea asta / de șapte luni / și cartea s-a isprăvit. [...] Ce va urma / cu noi, săracii și străinii, / Dumnezeu știe. În El ne punem / nădejdiile zi și noapte / și așteptăm / câte va rândui pentru noi. / Ține deci cu exactitate / toate cele din această carte, / ca să afli folos / și pentru sufletul, și pentru trupul tău. Amin.

5

**Istorie despre când, unde și în ce moment au apărut diferențele latinilor față de noi și, iarăși, când au blasfemiât față de Duhul Sfânt și când a fost întreruptă pomenirea papei⁷³
(1254–1256)**

⁷² Traducerea textului grec editat după codicele *Vatic. Palat. gr. 367* de G.S. Mercati, *Revue de l'Orient chrétien* 22 (1920–1921), pp. 190–191.

⁷³ Traducerea textului editat după codicele unic *Paris. gr. 1286* de A. Beihammer și Ch. Schabel: „Two Small Texts on the Wider Context of the Martyrdom of the Thirteen Monks of

Trebuie știut că în anul 684⁷⁴, pe timpul împărăției lui Constantin Pogonatul, a avut loc al Șaselea Sinod Ecumenic; l-au condus Agathon al Romei, Gheorghe al Constantinopolului, Teofan al Antiohiei, Petru monahul ca reprezentant al Ierusalimului și s-au reunit împotriva monoteiștilor Sergios al Constantinopolului, Honorius al Romei, Cyrus al Alexandriei și al celor de un gând cu ei, pe care depunându-i și predându-i anatemei au întărit ortodoxia. În acest sfânt Sinod⁷⁵ deci au fost grăite și unele diferențe al latinilor, adică postirile sâmbetelor, mâncărurile de carne crudă și de animale sugrumate și celelalte diferențe; și după ce au fost discutate aceste teme, au fost adoptate canoane și hotărâri împotriva lor. Dar atunci n-au fost încă discutate tema azimelor și inovația despre Sfântul Duh.

Iar pe timpul împărăției lui Leon cel Înțelept, Fotios patriarhul⁷⁶ a fost dat jos din scaunul patriarhal al Constantinopolului și, alergând la Roma, întrucât papa avea dreptul de apel ultim, a cerut ajutor și revocare de la el. Trăind deci un timp la Roma și aflând cu exactitate toate cele păzite de ei, adică liturghia cu azimă și altele câteva cu totul în afara Bisericii ortodoxe și catholice, revenit apoi iarăși în Orașul lui Constantin și ținând sinod a făcut arătate tuturor cele pe care le-a văzut făptuite acolo. Și toți arhieriei au răspuns împreună că toate acestea sunt păgânești și în afara credinței ortodoxe și, dacă nu vor fi îndreptate, pomenirea papei va fi scoasă din diptice. După care scriu scrisori papei și episcopului Aquileii, sau Veneției, și celorlalți frunțași și altele generale în toată Italia.

Și Petru al Antiohiei, Nicolae al Metonei și Vasile, ieromonah de la mănăstirea Studiu, care a fost chemat și demascator al latinilor din pricină că le-a demascat pe larg exact și limpede înfățișându-le cu multe exemple și mărturii că aceste obiceiuri care domnesc, adică azimele, păzirea sâmbetelor, indiferența față de carnea de animale sugrumate, curățirile din noul și stropirile, desființarea miercurilor și vinerilor și a sfântului și marelui post și celelalte, pe care le scriu în detaliu, toate acestea le-au demascat și le-au înfățișat că sunt străine și în afara credinței ortodoxe și a învățăturii sfinților apostoli.

Dar papa și cei împreună cu ei n-au vrut nicidecum să audă că greșesc cătuși de puțin, ci rămânând în nesupunerea și trufia lor susțineau că „așa am primit și așa vrem să ținem”. Și atunci pomenirea papei n-a fost întreruptă cu totul. Mai apoi însă, după trecerea mai multor ani, pe timpul împărăției lui [...], patriarh în orașul lui Orașul lui Constantin fiind preasfântul Sergios⁷⁷, și toți italienii înclinând spre erezie, a fost arătat

Kantara in Cyprus, 1231”, în *Polyptychon. Homenaje a Ioannis Hassiotis*, Granada, 2008, pp. 77–79.

⁷⁴ De fapt 680–681.

⁷⁵ De fapt la Sinodul Trullan din 691–692 în canoanele 13, 36 și 55.

⁷⁶ Întreg acest episod legat de Patriarhul Fotios ajuns la Roma și urmările lui e o invenție fictivă și nu corespunde adevărului istoric.

⁷⁷ Sergios II al Constantinopolului, 1001–1019.

că blasfemiează și față de Duhul Sfânt. Auzind asta, cele patru patriarhii au întrerupt desăvârșit pomenirea papei din diptice, cum scrie Petru al Antiohiei⁷⁸ preasfântului Mihail Kerularios al Constantinopolului⁷⁹, pe timpul împărăției lui Constantin Monomachos⁸⁰, că „sunt treizeci și opt de ani de când a fost scoasă pomenirea papei, dar n-a fost anatemizat”. Căci în zilele lor au făcut sinod și au vrut să-i anatemizeze ca pe niște călcători ai predaniilor dumnezeiești și inovatori de lucruri străine. Dar Monomachos a oprit asta, temându-se de atacurile lor.

Iar pe timpul împărăției lui kyr Manuel⁸¹ au venit în Constantinopol primii dintre cardinali și s-a întrunit un mare sinod. Și spunând multe și auzind cele ce s-au întâmplat, n-au căzut de acord, ci mai mult au fost purtați toți spre voința și obiceiurile lor. Ajungând deci în impas, împăratul și sinodul și tot senatul s-au rupt de ei cu separare desăvârșită, ca să nu mai aibă nici o comuniune cu ei, dar nu s-au predat unei excluderi desăvârșite ca pe celelalte erezii din pricină că sunt un neam mare și vestit.

Iar de pe timpul împărăției lui Manuel Comnenul până pe acela al lui Ioan Vatatzis⁸² au devastat nebunește insulele și orașele și câte au putut le-au cucerit. Alungau arhieriei ortodocși și în locul lor făceau cardinali de un gând cu ei până în Constantinopol, în Cipru, în marea Antiohie și în celelalte ținuturi pe care le dețineau. Dar nu numai asta, ci și restul poporului, pe preoți și pe monahi, îi forțau tiranic să gândească la fel ca ei, să stea în comuniune cu ei și să-i pomenească. Și pe câți se lăsau convinși de dogmele lor, pe aceștia îi tratau prietenește, dar pe cei care-i demascau ca pe niște călcători ai poruncilor dumnezeiești și întorceau cu totul spatele comuniunii eu ei îi pedepseau în public chiar și cu martiriu ca împărații și tiranii din vechime.

Martori ai acestui cuvânt sunt sfinții monahi din Cipru, pe care ținându-i trei ani de zile în închisoare au adus asupra lor tot felul de pedepse. Iar după acest răstimp, pentru că nu s-au lăsat convinși de ei să mărturisească fie și doar cu gura: „Mărturisiți bine”, furioși, pe unii i-au omorât legându-i de cozile dobitoacelor și târându-i prin locuri pietroase, iar pe cei mai de seamă dintre ei, aprinzând un foc foarte mare, i-au ars în el. Iar egumenul lor, avva Ioan, s-a arătat mult timp tuturor stând în mijlocul focului și rugându-se. Atunci, furios, unul din cei ce stăteau pe margine, scoțând un ciomag împotriva lui și lovindu-l, l-a aruncat în mijlocul flăcării și așa cuviosul și-a dat sfântul său suflet lui Dumnezeu. Iar când focul acela s-a stins, aflând rămășițele neatinsse, adunând oasele a tot felul de animale și fiare sălbatice, le-au adăugat peste rămășițele sfinților. Și, aprinzând un al doilea foc peste ele, n-au slăbit focul până ce la sfârșit s-au făcut cenușă.

⁷⁸ Petru al Antiohiei, 1052–1056.

⁷⁹ Mihail Kerularios al Constantinopolului, 1043–1058.

⁸⁰ Constantin IX Monomachos, 1042–1055.

⁸¹ Manuel I Comnenul, 1143–1182.

⁸² Ioan III Vatatzis, 1222–1254.

Iar papa și cei împreună cu el, loviți de conștiință din pricina separației desăvârșite, au trimis pe timpul împărăției lui Ioan Vatatzis pe unii din așa-zișii „frați minori” stabiliți aici ca ducându-se, chipurile, la Ierusalim și întâlnindu-se cu preasfântul patriarh Germanos⁸³ în orașul Niceea i-au transmis salutare ca din partea papei. După care patriarhul a avut discuții cu ei din pricina pedepselor și tiraniilor de fiecare zi și pe care le pătimeau de la ei creștinii ortodocși în ținuturile pe care le stăpânesc și mai ales din pricina pomeniților sfinți părinți pe care-i martirizaseră în Cipru. Loviți fiind deci aceia, au replicat acelui cuvânt așa: „Papa și cei de frunte împreună cu el sunt nu puțin supărați pentru asta zicând: Dacă ar fi vrut Biserica grecilor și ar fi trimis aici la noi pe unii, dacă ar fi cerut ceva pentru pace și armonie, bucuros am fi făcut asta.” Întrucât aceia n-au vrut mai întâi să trimită la noi, ca să nu apară că se condamnă pe ei înșiși și cer îndreptare. Ci, rămânând în trufia și nesupunerea lor, au trimis spre înșelare pe trimișii aceia ca să ceară să trimitem noi mai întâi la ei și să le dăm nas că, dacă n-am fi greșit noi, nu le-am fi scris primii, cum a arătat ulterior scrisoarea lor. Și patriarhul Germanos a raportat bucuros acestea împăratului Ioan. Și împăratul și patriarhul, scriind scrisori pline de toată iubirea, umilința și înțelegerea, le-au trimis papei. Iar scrisoarea patriarhului începea așa: „Doamne, mântuiește [...]”

6

Împotriva erorilor grecilor: despre Taina altarului⁸⁴ (1252)

După ce am vorbit mai sus despre purcederea [Duhului Sfânt din Fiul], pe care grecii o neagă, despre rai, iad și despre purgatoriu, despre care gândesc rău în chip asemănător, să vedem acum despre Taina iubirii, adică despre Euharistie.

Iar pentru că în apărarea erorii lor par să pună înainte câteva rațiuni frivole, trebuie puse pe primul loc cele prin care, sub pretextul evlaviei, nutresc eroarea lor, ca să fie reprobați nu numai prin rațiuni și autorități, ci să apară și de unde și de la cine și-au avut obârșia, ca, lipsiți de tăria fermității, să apară ca o casă fără temelie și la cel mai mic impuls al credincioșilor toată structura răutății lor să fie expusă ruinei.

Așadar, în anul 1054 de la nașterea Domnului, pe timpul papei Leon IX, a fost în orașul regină Constantinopol un patriarh pe nume Mihail Kerularios. Urmând în toate înaintașului său, Fotios patriarhul, care a încercat cel dintâi să-și ridice grumazul trufaș împotriva pontifului suprem, și acesta s-a străduit pe cât a putut, măcar că nu i s-a îngăduit, ca printr-o hotărâre bisericească să-i invite pe toți latinii care trăiau în acel timp în acest oraș sub împăratul grec la ritul grecilor, mai ales la a jertfi cu pâine dospită. Dar pentru că o atât de mare nelegiuire n-a putut rămâne mult timp ascunsă curiei romane, au

⁸³ Germanos II, 1223–1240.

⁸⁴ Traducerea textului latin editat de Beihammer și Schabel, 2008, p. 74; cf. și *Contra errores Graecorum. Incipit tertia distinctio: de sacramento altaris*. PG 140, 518D.

fost trimiși de pontiful suprem legați în sus-zisul oraș, care, înfrânând cu autoritatea Scaunului Apostolic acea pornire sălbatică, l-au lovit pe el și pe următorii săi cu sabia anatemei. Și atunci grecii, stârniți de imboldul unei invidii și mai mari, au publicat spre combaterea Bisericii romane cât de multe cărți și tratate au putut și au poruncit cu strictețe să fie citite de urmașii lor ca unele autentice și având tăria credinței catolice; iar pe cei care ar îndrăzni să dogmatizeze lucruri contrare lor i-au denunțat ca eretici în biserici cu voce răsunătoare, ceea ce se păzește până astăzi în adunările din bisericile lor.

Urmându-l, așadar, până astăzi pe acest Mihail, nu se rușinează să-i declare cu voce publică pe latini drept „azimiți”. De aceea la ei taina sfântului sacrament a ajuns într-un blestem și un dispreț atât de mare, încât nu numai că refuză să guste din ea în primejdie de moarte, ci aleg să suporte mai degrabă supliciul focului decât să-l mărturisească simplu sacrament. Dovada e Ciprul care în timpul nostru pe 12 monahi greci chinuiți de această eroare i-a făcut prin flacăra noi martiri ai diavolului. Căci sus-zișii monahi spuneau că sacramentul latinilor e lut, nu sacrament, și cei care-l jertfesc sau gustă jertfesc idolilor în felul păgânilor.